

Actualisatie

Gebiedsvisie Oude Hollandse Waterlinie

In opdracht van provincies Zuid-Holland en Utrecht, 19 maart 2018

DaF-architecten

LEESWIJZER

De Actualisatie Gebiedsvisie Oude Hollandse Waterlinie is een aanvulling en vervolg op de Gebiedsvisie 2022 die in 2014 door Arcadis werd opgesteld. De analyses en aanbevelingen uit die eerdere visie en de onderliggende inventarisaties voor de provincies Utrecht en Zuid-Holland blijven dus naast dit document van kracht. Zie voor gebiedsvisie 2022: <https://cultureelerfgoed.nl/publicaties/gebiedsvisie-2022-350-jaar-oude-hollandse-waterlinie>. Zie voor inventarisaties: <https://www.stateninformatie.provincie-utrecht.nl/>

De gebiedsvisie is tot stand gekomen door intensief veldonderzoek en bureauonderzoek en vele gesprekken met de diverse partijen rond de erfgoedtafel OHW en deskundigen van beide provincies.

KANSENKAART VOOR DE OUDE HOLLANDSE WATERLINIE

Voor een aantal gebieden in de provincies Zuid-Holland en Utrecht zijn kansen in kaart gebracht. De projecten sluiten zoveel mogelijk aan bij bestaande initiatieven van de erfgoedtafel en projecten met betrekking tot groen, erfgoed en water die door diverse stakeholders zijn geïnitieerd. De gebiedsvisie is los en in samenhang met het document 'Kansenkaart voor de Oude Hollandse Waterlinie te gebruiken.

Deze visie wordt ter vaststelling aangeboden aan de provincies Zuid Holland en Utrecht en is in mei 2017 behandeld en op hoofdlijnen aangenomen door de erfgoedtafel Zuid-Holland

DaF-architecten, 19 maart 2018

INHOUD:

INLEIDING	3
ACTUALISATIE OHW ZUID HOLLAND	4
UITBREIDING GEBIEDSVISIE OHW NAAR UTRECHT	5
DRIE VERHAALLIJNEN VOOR DE OUDE HOLLANDSE WATERLINIE	7
POORTEN NAAR DE OUDE HOLLANDSE WATERLINIE	17
DE OUDE HOLLANDSE WATERLINIE OP KAARTEN	21
MEEKOPPELKANSEN	31
STAND VAN ZAKEN	38
COLOFON	41

TWEE PROVINCIËS, TWEE SNELHEDEN, ÉÉN VISIE.

De Oude Hollandse Waterlinie is een van de provinciale erfgoedlijnen waarmee de provincie Zuid-Holland sinds 2013 de beleving en waardering van het unieke Zuid-Hollands erfgoed stimuleert. Deze provincie doet dit samen met partijen uit Zuid-Holland en Utrecht en kennisinstellingen verzameld rond de Erfgoedtafel Oude Hollandse Waterlinie. De actualisatie gebiedsvisie richt zich tot de leden van de erfgoedtafel en is mede door hen bepaald. Uit de praktijk van de erfgoedtafel blijkt de behoefte om ook in Utrecht aandacht te besteden aan de Oude Hollandse Waterlinie.

De provincie Utrecht wil, door bij te dragen aan deze visie, werken aan de beleving en ontsluiting van de Oude Hollandse Waterlinie. Daarmee is voorliggende gebiedsvisie Oude Hollandse Waterlinie zowel een inhoudelijke aanvulling en uitwerking van de eerste visie van Arcadis uit 2014 als een uitbreiding met het Utrechtse grondgebied.

EEN STERK VERHAAL EN WAARDEVOL ERFGOED

De Oude Hollandse Waterlinie is een fysieke en historische structuur die historische vestingsteden, het open polderlandschap en de rivieren van de Hollandse Delta aaneenschakelt. De OHW loopt van Muiden in Noord-Holland, tot Woudenstein in Brabant en Loevetein in Gelderland. Het grootste deel van de OHW ligt op het grensgebied van Zuid-Holland en Utrecht.

Recent onderzoek benadrukt het belang van een aantrekkelijk en toegankelijk landschap voor het vestigingsklimaat: *Quality of life, provided by the metropolitan landscape*, will be a key succes factor in the global battle for talent in which all major urban regions are engaged (Blind Spot, 2016, WUR, Deltametropool, Ministerie van Economische zaken, RCE). Bij de waardering van het landschap spelen identiteit, narratief en betekenis een belangrijke rol (RCE, Land van Betekenis, 2015). De OHW kan als betekenisvol verhaal en als ruimtelijk erfgoed een belangrijke bijdrage leveren aan het metropolitane landschap van het Groene Hart.

INHOUD VISIE

De Oude Hollandse Waterlinie in drie verhaallijnen:

De waterlinie van het rampjaar

Grootschalig experiment in inundatie

Het strategisch landschap van de Gouden Eeuw

POORTEN VAN DE OHW

Poorten zijn prominente en herkenbare locaties in het OHW gebied die vanwege hun attractiewaarde en positie als 'poort' kunnen functioneren naar de OHW als geheel. We maken onderscheid in type en omvang van de poorten.

ONTWIKKELING OHW IN KAART

De Oude Hollandse Waterlinie is de voorloper van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Middels 2 kaartbeelden, 1672-1673 en 1798 wordt de ontwikkeling van de Oude Hollandse Waterlinie in kaart gebracht.

MEEKOPPELKANSSEN

Het erfgoed en het narratief van de OHW kan een verrijking zijn van gebiedsontwikkeling. De grote uitdagingen met ruimtelijke en inhoudelijke raakvlakken met de OHW betreffen waterveiligheid, klimaatbestendigheid, energietransitie, toerisme, recreatie, natuurontwikkeling en vestigingsklimaat.

Actualisatie OHW Zuid Holland

In 2014 heeft Arcadis voor de provincie Zuid-Holland een de gebiedsvisie Oude Hollandse Waterlinie 2022 opgesteld. Hieruit zijn al een groot aantal projecten voortgekomen die door de bij de erfgoedtafel Oude Hollandse Waterlinie aangesloten partijen worden uitgevoerd. Waar in die gebiedsvisie de nadruk lag op de gebouwde objecten, wil de provincie met deze actualisatie meer aandacht voor het ontsluiten en beleven van het unieke cultuurlandschap van de Oude Hollandse Waterlinie en het verbinden van de vestingsteden met het strategisch rivier en polderlandschap. Ook is er de behoefte meer in detail te zoeken naar meekoppelkansen op het gebied van recreatie, waterveiligheid, watermanagement, energielandschappen, bodemdaling en natuurontwikkeling.

Dit betekent niet dat de aandacht voor het gebouwde erfgoed van de Oude Hollandse Waterlinie afneemt. Het behoud, de restauratie en de ontsluiting van de vestingwerken in de vestingsteden blijft een speerpunt van provincie en erfgoedtafel. Hiervoor blijft de gebiedsvisie OHW 2022 kaderstellend.

Volgens de Beleidsvisie cultureel erfgoed en basisvoorzieningen Cultuur 2017-2020 is er voor de erfgoedlijnen behoefte aan meer aandacht voor integrale projecten waarbij meerdere gebiedsopgaves gekoppeld zijn aan het erfgoed en aan een sterkere sturing op ruimtelijke kwaliteit. Deze kwaliteitsslag is bepleit door de provinciaal adviseur ruimtelijke kwaliteit (PARK) in het rapport 'Kwaliteitsimpuls Erfgoedlijnen'. De actualisatie gebiedsvisie Oude Hollandse Waterlinie stelt zich ten doel deze kwaliteitsslag te bereiken door de kansen voor integrale ontwikkeling, verbetering van de ruimtelijke kwaliteit en belevingswaarde specifiek per deelgebied te benoemen (zie hoofdstuk: Kansen per gebied). De projectvoorstellen sluiten nadrukkelijk aan op bestaand beleid en reeds in gang gezette projecten zoals de groenprojecten van de landschapstafels, de waterveiligheidsopgaves uitgevoerd door de waterschappen en de gemeentelijke projecten die betrekking hebben op herstel en visualisatie van de vestingen.

Deze actualisatie van de gebiedsvisie voor Zuid-Holland heeft als doel:

- Kaderstellend te zijn voor prioritering en selectie van projecten in aanloop naar de Rampjaarherdenking van 2022
- Verbreding en actualisering te bieden van het narratief van de Oude Hollandse Waterlinie.
- De provinciegrenzen te overstijgen door samenwerking met Utrecht.
- De Oude Hollandse Waterlinie aan het uniek cultuurlandschap te verbinden.
- Verbetering van het fijnmazige recreatieve netwerk en bereikbaarheid van het OHW landschap voor te stellen.
- De recreatieve stad-landverbindingen te verbeteren.
- Meer erfgoed van de Oude Hollandse Waterlinie zoals kasteelruïnes, vestingonderdelen, schootvelden, schansen en coupures te ontsluiten en zichtbaar te maken.
- Meekoppelkansen te preciseren met waterveiligheid, klimaatbestendigheid, energietransitie, recreatie, toerisme, natuurontwikkeling en vestigingsklimaat.

Uitbreiding gebiedsvisie OHW naar Utrecht

Het erfgoed van de Nieuwe Hollandse Waterlinie kreeg tot nu toe in de provincie Utrecht veel meer aandacht dan de oude Hollandse Waterlinie. Utrecht bereidt samen met de provincies Noord Holland, Gelderland en Brabant en de RCE de Werelderfgoed-nominatie van de Nieuwe Hollandse Waterlinie in 2020 voor.

Vanuit het cultuur- en erfgoedbeleid van de provincie Utrecht is nu om meerdere redenen de behoefte ontstaan de Oude Hollandse Waterlinie op de kaart te zetten. Aanhaken bij de al in gang gezette gebiedsvisie en uitvoeringsagenda van Zuid Holland biedt beide provincies synergievoordelen: veel projecten van de erfgoedtafel bevinden zich al in beide provincies evenals regionale partijen betrokken bij de uitvoering. Al hanteert de provincie Utrecht de erfgoedtafelbenadering niet, verdient het aanbeveling om gezamenlijke uitvoeringsprojecten af te stemmen en hier vanuit een gezamenlijk beeld keuzes in te maken.

Inhoudelijk zijn er meerdere redenen om de Oude Hollandse Waterlinie als structuur en verhaal in Utrecht sterker te valoriseren:

In de 300 jaar waterlinieontwikkeling speelt de Oude Hollandse Waterlinie een belangrijke rol als heroïsch voorbeeld (1672) en als technisch experiment waarmee de NHW en de SvA mogelijk werden. Het belang van de oude linie voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie komt ook in het Statement of Outstanding Universal Value (SoOUV) naar voren.

Ten westen van Utrecht liggen restanten van verdedigingswerken en dijkelinies die aangelegd zijn vanwege de Oude Hollandse Waterlinie: de linies van ter Aa, de Pleit en Linschoten (1798), de kades tussen Nieuwersluis en Woerdense Verlaat. Het gaat hier om een boeiend verhaal en landschappelijk erfgoed in waardevolle cultuurlandschappen die aangemerkt zijn als waardevol en kwetsbaar in de Cultuurnota 2016-2019 'Alles is NU' en de kadernota 'Cultuur van U' 2012-2015 en waar naar verwachting de recreatieve druk zal toenemen. (Groeit met behoud van eigen kwaliteit, Gebiedsanalyse Toerisme en Recreatie Utrecht-West, dec 2016)

Twee belangrijke vestingsteden van de Oude Hollandse Waterlinie liggen in Utrecht: Woerden en Oudewater. Daarnaast is nog op veel plekken de oorlogsschade te zien van het Rampjaar.

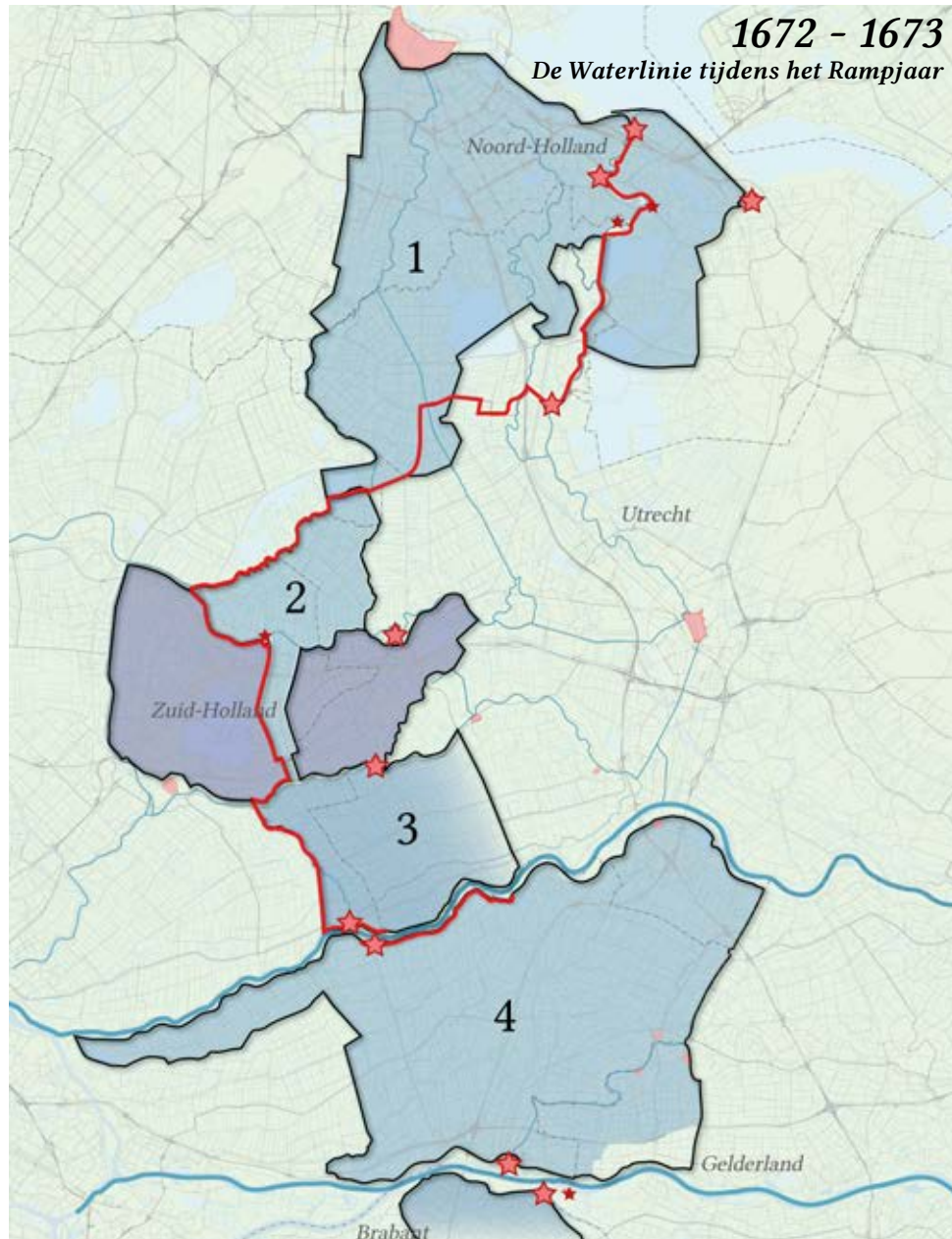
Langs de Vecht en bij Vreeswijk zijn de nog zichtbare werken van de Nieuwe Hollandse Waterlinie vanzelfsprekend aanwezig, minder bekend is dat ze gebouwd zijn op eerdere aarden werken van eerder bestaande waterlinies gebouwd, de Utrechtse linie uit 1629 en later de Oude Hollandse Waterlinie zoals die zich tussen 1672 en 1815 heeft ontwikkeld. De gelaagdheid en ouderdom van de Waterlinie verdient op veel plekken meer aandacht.

Deze uitbreiding van de gebiedsvisie voor Utrecht heeft als doel:

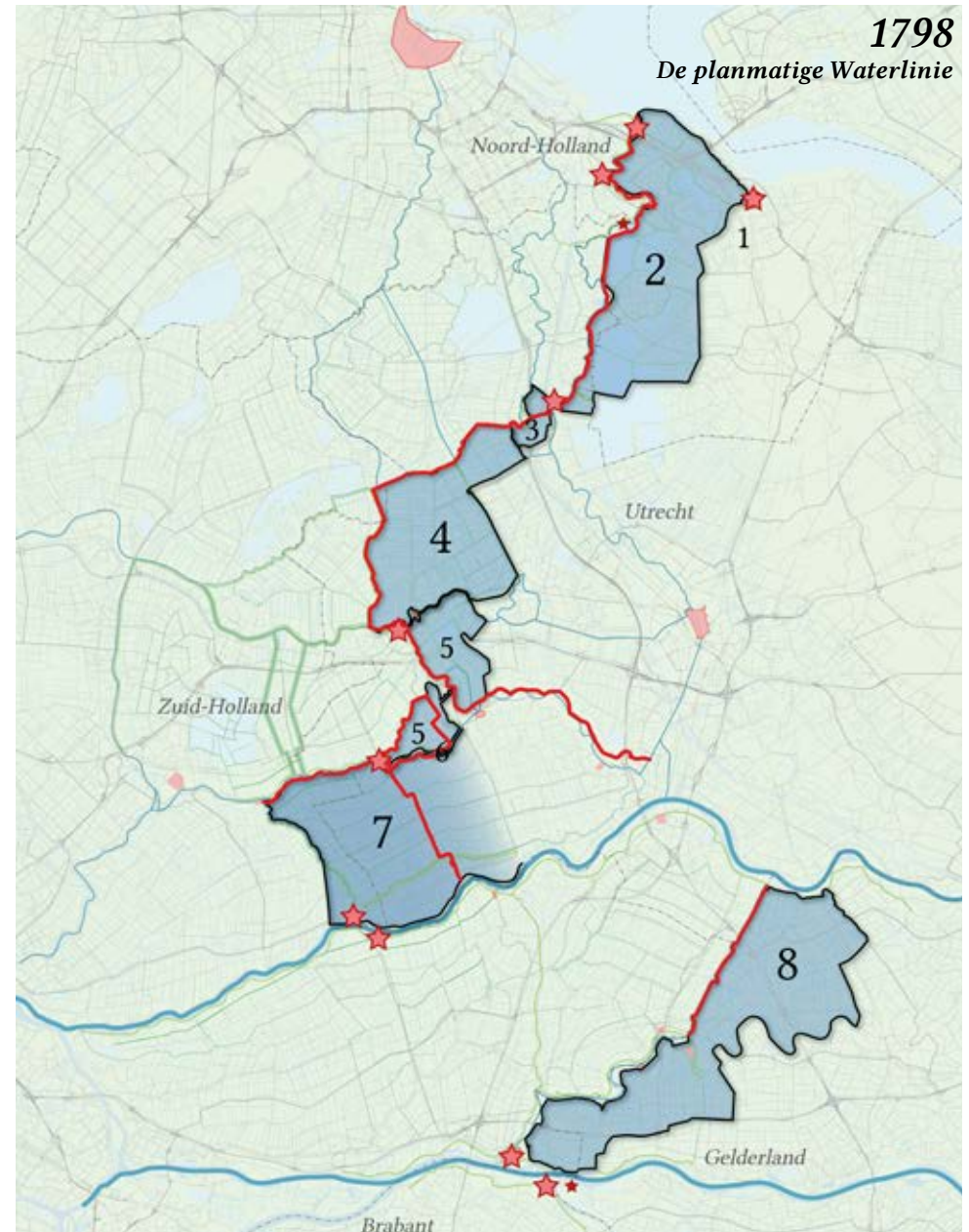
- Stimulerend te zijn voor prioritering en selectie van projecten in aanloop naar de Rampjaarherdenking van 2022 en Unesco nominatie NHW
- Het narratief van de NHW en de SvA te verrijken met het verhaal en de tijdsdiepte van de Oude Hollandse Waterlinie.
- De provinciegrenzen te overstijgen door samenwerking met Zuid Holland.
- De Oude Hollandse Waterlinie aan het unieke cultuurlandschap te verbinden.
- Verbetering van de beleefbaarheid en bereikbaarheid van de OHW door optimalisering van het fijnmazige recreatieve netwerk.
- De bereikbaarheid en samenhang van de OHW versterken door de recreatieve stad-landverbindingen te verbeteren.
- Het erfgoed van de Oude Hollandse Waterlinie in Utrecht zoals kasteelruïnes, vestingonderdelen, schootsvelden, schansen en coupures te beschermen, te ontsluiten en zichtbaar te maken.
- Meekoppelkansen te preciseren met waterveiligheid, klimaatbestendigheid, energietransitie, recreatie, toerisme, natuurontwikkeling en vestigingsklimaat.

De verschuivende waterlinie

De Oude Hollandse waterlinie met 5 slecht afgebakende inundatiegebieden in 1672. In het Rampjaar is dit gebied daadwerkelijk onder water gezet.

Militaire ingenieurs hebben 120 jaar later de Oude Waterlinie naar het oosten verschoven en opgedeeld in 8 kleinere goed gecontroleerde inundatievakken.

Drie verhaallijnen voor de Oude Hollandse Waterlinie

De erfgoedlijn Oude Hollandse Waterlinie samengevat in drie thematische hoofdstukken: het Rampjaar, defensie door inundatie en linie van de Gouden Eeuw.

Verhaallijn 1: Frontlijn van het Rampjaar

VERHAAL:

- Lieu de memoire
- Strategisch platteland
- Verzet, aanval en verdediging
- Wederopbouw en droogmaking
- Mensen van het Rampjaar

ERFGOED

- Sporen en gedenktekens
- Werken en schansen Rampjaar
- Sporen van schade
- Herbouwd na 1673
- Immaterieel en roerend erfgoed

De (Oude) Hollandse Waterlinie ontstond toen in het Rampjaar 1672 een aaneengesloten gebied tussen Zuiderzee bij Muiden en de Merwede, voorbij Gorinchem tot aan de Maas in het Land van Heusden en Altena geïnundeerd werd met als doel het verdedigen van het gewest Holland tegen de Franse aanval vanuit het oosten. De Hollandse Waterlinie heeft anderhalf half jaar standgehouden van juni 1672 tot december 1673. Verdediging door overstroming was al veel eerder in Nederland toegepast. In 1589 bedacht Prins Maurits een grootschalige waterlinie ter bescherming van Holland en Utrecht. In 1672 kwam de waterlinie, ondanks het verzet van steden, waterschappen en boeren, daadwerkelijk tot stand. De Oude Hollandse Waterlinie werd de belangrijkste frontlinie van het Rampjaar omdat dankzij de waterlinie het kleine Staatse leger de enorme overmacht van de Zonnekoning Lodewijk XIV wist te weerstaan. Dit succes kreeg mythische proporties en leidde ertoe dat de Oude Hollandse Waterlinie het prototype werd voor de landsverdediging.

In het Rampjaar verklaarde een coalitie bestaand uit Frankrijk, Engeland en de Duitse Bisdommen van Keulen en Münster de Republiek de oorlog. Iedere partij in de coalitie had eigen redenen om de Republiek de oorlog te verklaren: Engeland wilde de handelspositie en zeemacht van de Republiek stuiten, Munster deed aanspraak op gebieden in Gelderland. Frankrijk wilde de haar vijandige coalitie verzwakken die door de steun van de Nederlanden aan de Spanjaarden na de vrede van Münster was ontstaan. Onder druk van de oorlog kreeg de nationale landsverdediging steeds meer vorm. In veel gewesten werd de verdediging met behulp van bestaande linies en vestingen uit de tachtigjarige oorlog ter hand genomen. In de jaren voorafgaande aan de Franse aanval overlegden de Staten van Holland met die van Utrecht over een gezamenlijke verdediging langs Vecht en Vaartse Rijn. De Utrechtse Waterlinie langs Vecht en Vaartse Rijn en rondom de stad Utrecht, was in 1589 door Prins Maurits bedacht. Overleg over de te voeren maatregelen en beperkingen liepen in mei 1672 op niets uit. De Staten van Holland besloten het overleg te stoppen en de inundaties langs de zeer grillige en minder gunstige oostgrens van het gewest Holland voor te bereiden. Om tot uitvoering te komen gingen gecommiteerden van de Staten met de dijkgraven en heemraden van waterschappen overleggen welke polders geschikt waren voor inundatie. Dit ‘polderen’

verliep moeizaam omdat de ingezetenen begrijpelijkerwijs onwillig waren om de last van lange inundatie te dragen.

JUNI 1672 TOT DECEMBER 1673

In juni 1672 marcheerden de Fransen met een leger van 120.000 soldaten vanuit het oosten de Republiek binnen. Ze namen haast zonder slag of stoot de steden en vestingen van Gelre en Utrecht in. De daadwerkelijke inundaties door de Staten van Holland waren nog maar net begonnen. Op 19 en 21 juni bezetten de Fransen Naarden en Utrecht. Lodewijk XIV werd in juli 1672 soeverein van het gewest Utrecht, waardoor het inclusief de steden Frans grondgebied werd. De Franse troepen trokken niet verder omdat ze eerst uitgebreid aan het brandschatten en plunderen sloegen. Hierdoor waren de inundaties net op tijd klaar.

Het inunderen gebeurde chaotisch en onder veel verzet. De coupures (gegraven gaten in dijken en dammen) werden soms dezelfde nacht weer door boeren gedicht. Gouda verzette zich met succes tegen het onderwater zetten van de omliggende polders. Door één van deze coupures, in de Zuiderzeedijk bij Muiden, stroomde zout water de polders in. Het Staatse Leger onder bevel van de door de Staten-Generaal benoemde Willem III en nam positie langs de Waterlinie bij de vijf accessen: plekken waar rivieren met oeverwallen en kades doorgangen vormden richting het westen. De verdedigers maakten zoveel mogelijk gebruik van de bestaande versterkingen. Dat waren de vestingsteden Woudrichem, Gorinchem, Schoonhoven, Weesp, Muiden en het Muiderslot. Langs de Oude Rijn, op de zeedijk ten oosten van Muiden en aan de IJssel, Lek en Merwede werden schansen en traversen gebouwd. De Hollandse vestingstad Woerden en kreeg in september 1672 een Franse bezetting, die pas in november 1673 vertrok. Oudewater werd in juni 1672 korte tijd bezet, waarna er in juli 1672 weer Staatse troepen gelegerd werden.

In december 1672 probeerde een deel van het Franse leger onder aanvoering van de hertog van Luxembourg over het ijs langs de Meije de Oude Rijn achter de Staatse verdediging te bereiken. Uiteindelijk trokken ze zich, door de invallende dooi, onverrichter zake terug.

In de loop van 1672 en 1673 veranderen de inundaties. Het Franse leger wilde in september 1672 Holland verdrinken door de sluizen bij Naarden en Vreeswijk op te zetten en de dam in de Lekdijk bij Klaphek (onder IJsselstein) door te graven. Als tegenmaatregel, gaf Willem III opdracht aan de hoogheemraadschappen Rijnland, Delfland en Schieland, om de Prinsendijk aan te leggen en de dijken langs de Vlist en Meije op te hogen. Door de vernieling van watermolens kwam een groot gebied ten oosten van de Staatse linie onder water te staan hetgeen vooral het Franse leger problemen gaf.

INUNDATIES KADES EN VERDEDIGINGSWERKEN

Om het gebied onder water te krijgen werden op grote schaal sluizen opengezet en op talloos veel plekken coupures aangebracht in dijken (Lekdijk bij Schoonhoven, Zeedijk bij Muiden). Plattelandsbewoners werden verplicht tewerkgesteld voor het doorsteken van dijken, het maken of verbeteren van kaden en schansen en het maken van bijten in het ijs tijdens vorstperiodes. Deze werkzaamheid werd toen 'ijsen en bijten' genoemd. Daaronder viel ook het wegmaken van water onder het ijs om het ijs 'bom' te maken. Strategisch gelegen plekken met een sluis kregen een versterking zoals Hinderdam en Nieuwersluis aan de Vecht, Polsbroek-Vlist, Ameide, Woerdense Verlaat, Zegveld, Hekendorp, Papekop, Bodegraven, Zwammerdam, Nieuwerbrug. Gouda werkte aanvankelijk niet mee aan de door de Staten van Holland gegeven opdracht de sluizen te openen om de inundaties te stellen. Hierdoor moest brak water vanuit het noorden (Zuiderzee) worden ingelaten. Na lang aandringen zette de stad Gouda eind juni de sluizen van de Gouwe helemaal open. Hierdoor stroomde zo veel water de Gouwe in dat de kaden bezweken. Onder druk van boze boeren, die zelfs stadsbestuurders gijzelden, sloot men de sluizen weer. Door ingrijpen van de Staten van Holland en prins Willem III, werd daarna op gecontroleerde wijze water ingelaten. Zodoende kon via

de sluis bij Goejanverwelle slechts een klein gebied tussen de Enkele en de Dubbele Wiericke onder water worden gezet. De Franse troepen onder aanvoering van de hertog van Luxembourg vernietigden bij hun tocht naar Zwammerdam en Bodegraven alle watermolens. Doordat bemaling niet meer mogelijk was kwam ten zuiden van de Oude Rijn een groot gebied onder water te staan.

STEDEN IN OORLOG

De steden waren aangewezen op hun eigen verdediging met schutterij en kleine beroepslegers. De vestingwerken van de meeste steden waren incompleet of verouderd. Schoonhoven, Gorinchem en Muiden werden wel door het Staatse leger verdedigd vanwege hun strategisch belang. De oostelijke steden van Holland, Naarden, Muiden, Weesp, Gouda, Schoonhoven, Gorinchem en Woudrichem kwamen in de frontlinie te liggen. Woerden en Oudewater werden aanvankelijk niet verdedigd. Ze kwamen in Franse handen. Het Staatse leger probeerde in oktober 1672 Woerden te heroveren door het vanuit verschillende kanten aan te vallen. Ten oosten van Woerden werd hevig gevochten, waarbij veel soldaten sneuvelden. De herovering mislukte. Het Staatse Leger onder leiding van Willem III, nam positie in langs de accessen. De bewegingen van militairen en hun aanvoerders is op een groot aantal plaatsen gedocumenteerd. Zo is de tocht van Luxembourg langs Woerdense Verlaat, de Meije en de Oude Rijn in verschillende geschriften vastgelegd. De Prinsendijk is genoemd naar Willem III, die hier dijkverzwaringen liet aanbrengen.

OORLOGSCHADE EN PROPAGANDA

Er was veel oorlogsschade aan de frontlinies. Aan de Vecht werden kastelen en dorpen verwoest. In het stroomgebied van de Hollandse IJssel leden steden en dorpen als Jutphaas en Vreeswijk veel schade. Ook langs de Linge zijn de kastelen van Asperen, en Heukelum verwoest. Langs de Lek vielen de Fransen Ameide aan. Om droogmaken onmogelijk te maken zijn veel molens verbrand zoals die van de Zouweboezem. De verwoestingen en gruwelen die de Franse troepen aanrichtten werden in prenten vastgelegd door onder andere Romeijn de Hooghe. De series 'Tirannye gepleecht opde

Hollantsche Dorpen' en 'Gruwelen door de Fransen aangericht' werden als prinsgezinde propaganda verspreid tijdens de oorlog en ver daarna. In de beelden van het Rampjaar krijgt sterke man, Willem III een glansrol. Het Rampjaar werd daarmee een overwinning van de Orangisten op de Staatsgezinden. Dat de gruwelen om propagandaredenen werd aangedikt blijkt uit het ooggetuigenverslag van de verwoesting van Zwammerdam en Bodegraven door secretaris van Woerden Costerus: Hij ontkent dat er moordpartijen zijn gepleegd, de bevolking was immers al gevlucht. Wel meldt hij dat het Staatse leger preventief boerderijen en huizen platbrandde op strategische plekken en dat de Fransen 'alle poldermolens had doen verbranden'.

De verwoestingen door het Staatse leger gepleegd en de inundatieschade is haast niet in beeld gebracht. Door verzilting en langdurige overstroming verloren de geïnundeerde gebieden voor geruime tijd veel van hun waarde als landbouwgebied.

Het Franse leger heeft in bezet gebied op grote schaal brandschattingen opgelegd en geplunderd. Steden, dorpen, eigenaren van landgoederen moesten betalen om aan brand en verwoesting te ontsnappen. Sommige steden als Vianen en Leerdam wisten door onderhandelingen neutraliteit te verwerven. Utrecht gaf zich over en werd door Lodewijk XIV triomfantelijk ingenomen.

ERFGOED IN STEDEN EN DORPEN

Tijdens de oorlog brachten de Staten van Holland zowel tijdelijke als permanente verbeteringen aan in de bestaande vestingwerken van Muiden, Schoonhoven, en Oudewater. In Nieuwersluis bouwden men een groot gebastioneerd fort dat beide oevers van de Vecht omspande. Nieuwpoort kreeg vanaf 1673 een gebastioneerde vestingwal. In Muiden lieten de Staten van Holland in 1674 de Groote Zeesluis bouwen die de Hinderdam op Utrechts grondgebied verving. Ook elders zijn sluizen verbeterd of toegevoegd. Verder zijn in steden magazijnen, stadhuizen, kerken, gedenktekens, inkwartiering, ziekenhuizen te vinden die in de oorlog een rol hebben gespeeld. Het Franse leger bouwde vaak tijdelijke verdedigingswerken zoals bij Woerden en de schans bij Jutphaas.

ERFGOED IN LANDSCHAP

De Oude Hollandse Waterlinie werd gesteld dankzij talloze van lokale ad-hoc opgetrokken aarden werken (schansen) en coupures. Vaak zijn de sporen hiervan uitgewist of alleen met veel voorkennis waar te nemen in de verkaveling. De ligging van de schansen op accessen en nabij sluizen is meestal nog goed te herleiden. Van sommige dijkcoupures is de locatie bekend. Koeneschans aan de Vlist, de Prinsendijk bij de Wierickes en de Fransekade bij Schoonhoven, schans Altelaat bij Zwammerdam, Goejanvervellesluis, Ameide Sluis, Dalem, Wilnis, Woerdense Verlaat zijn voorbeelden van plekken die sporen dragen van dit strategische landschap. Op een aantal plaatsen langs de Vecht, de Lek, de Linge en langs de Merwede liggen de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Stelling van Amsterdam op de strategische plekken van de Oude Hollandse Waterlinie van het Rampjaar zoals bij Hinderdam, Nieuwersluis, Vreeswijk, Diefdijk, Asperen en Gorinchem. Hier is de gelaagdheid van het militair erfgoed en de tijdsdiepte een belangrijke kwaliteit.

IMMATERIEEL ERFGOED

'De regering radeloos, het volk redeloos en het land reddeloos', het Rampjaar heeft iconische betekenis als kantelpunt en moment van diepe crisis in de Nederlandse geschiedenis. Een groot deel van de historische personages en gebeurtenissen die het rampjaar bepaald hebben, zijn verbonden aan specifieke locaties in langs de Oude Hollandse Waterlinie. Dit komt terug in plaatsnamen en is in tekst en beeld vastgelegd. Naast de eerder genoemde Prinsendijk en de doorbraak van Luxembourg spreken de hoofdkwartieren van de Staatse veldmaarschalk Paulus Wirtz in Gorinchem, van Johan Maurits bij Muiden en van Willem III in Bodegraven spreken tot de verbeelding dankzij de historische getuigenissen en afbeeldingen. Op tal van plaatsen zijn de daden van militairen en bestuurders beschreven zoals van Conraet Droste bij Ameide en slot Langerak, generaal Pain et Vin in Gouda en Nieuwerbrug. Dit zijn maar enkele voorbeelden van verhalen die dankzij lokaal historisch onderzoek steeds meer reliëf geven aan de gebeurtenissen van het Rampjaar.

SPOREN VAN SCHADE EN WEDEROPBOUW IN DORPEN EN BUITENPLAATSEN

In de aanval en verdediging zijn verschillende plaatsen verwoest en dorpen al dan niet preventief afgebrand. De kerken van Bodegraven, Zwammerdam, Vreeswijk en Nigtevecht werden verwoest. De kerk van Polsbroek, die als fort van het Staatse leger dienstdeed, werd na de oorlog herbouwd met gedenkramen, geschonken door onder andere de stad Amsterdam en Willem III (de ramen zijn verloren gegaan, wel bestaan er nog schetsen van de ramen).

De Fransen verwoestten onder andere de kastelen van Heukelum, Asperen, Jaarsveld. Buitenplaatsen langs de Vecht zijn een bijzondere vorm van wederopbouw die ook in plaatsnamen, prenten en soms in bouwsporen is te traceren. Rijke Amsterdamse kooplieden bouwden op de verwoeste resten van boerderijen en kastelen zoals Nijenrode, Gunterstein en Kronenburg luxueuze buitenplaatsen of gebruikten de naam van een schans zoals bij de buitenplaats Sterreschans.

Wederopbouw boezem- en poldermolens

Na 1673 begon men poldermolens die in de oorlog verwoest waren te herbouwen. In het landschap zijn nog een aantal poldermolens van vlak na het Rampjaar aanwezig zoals de molens aan de Vlist, langs Prinsendijk, de Weijpoortse Molen, Vlietmolen in Lexmond en de Kortrijkse Molen in Breukelen.

Verhaallijn 2: Grootschalig experiment in inundatie

VERHAAL

- Techniek en paniek
- Onderwater
- Verdediging van accessen
- Van OHW naar NHW

ERFGOED

- Waterbouw werken 1673-1796
- Werken en schansen 1673-1796
- Rivieren, vaarten, polders en boezems

Dezelfde instrumenten die gebruikt werden in de strijd tegen het water, werden in het Rampjaar omgekeerd gebruikt om te inunderen. Het water liep door een fijnmazig stelsel van grote en kleine polders die veelal zelfstandig werden bestuurd door ingezetenen. Hun belang was al eeuwen het drooghouden van hun land, wat door inklinking en voortschrijdende vervening steeds moeilijker en kostbaarder werd. Het organiseren van een grootschalige inundatie was dan ook heel lastig. De Staten van Holland benoemden uit hun leden gecommitteerden die toezicht moesten houden op het inlaten van water aan de oostgrens van het gewest Holland. In de Oude Rijn waren dammen aangelegd om te voorkomen dat het ingelaten water zou wegstroom. Waar mogelijk gebruikte men in 1672 voor de inundaties bestaande sluizen en duikers, maar waar de inundaties niet snel tot stand kon worden gebracht, werden dijken en kaden doorgestoken (coupures gemaakt). Dit zorgde in juni 1672 voor veel te grote inundatievakken en de inlaat van zout water. De techniek van inundatie en het waarborgen van permanente overstroming werd gaandeweg de twee oorlogsjaren verfijnder. In opdracht van Willem III werden nieuwe kades en aarden werken gebouwd. Met de nieuwe sluis bij Muiden en de heroverde controle over de sluizen bij Nieuwersluis kon het gebied van de venen ten westen van de Vecht gedeeltelijk droog gelegd worden. Het lijkt erop alsof de legeringenieurs in de oorlogsjaren de technische ervaring opdeden waarmee de omvangrijke waterlinie stapsgewijs geperfectioneerd werd om uiteindelijk op te gaan in de Nieuwe Hollandse Waterlinie na 1815 en de Stelling van Amsterdam na 1880. Na 1672-1673 is het nooit meer gelukt de Hollandse Waterlinie volledig te stellen.

Onder moeilijke omstandigheden werden in 1672, in opdracht van de Staten van Holland, de inundaties gesteld die de provincie Holland moesten verdedigen. De technische middelen en de bestuurlijke middelen in het Rampjaar om met een gecontroleerde inundatie de linie in stelling te brengen, waren niet afdoende gebleken, mede door de snelheid die was geboden.

Na 1673 kwamen verbeteringen in de dijk aanleg, het stelsel van sluizen, dammen en duikers. Er is nog weinig onderzoek gedaan naar de bestuurlijke maatregelen die dit mogelijk maakten.

VAN EXPERIMENT NAAR SYSTEEM

Door het militaire succes van inundatie en verdediging van rivierdoorgangen in de Frans-Nederlandse oorlog, kreeg de waterlinie als defensiesysteem niet alleen een vastere vorm, maar schoof het ook naar het oosten op om (een deel van) de provincie Utrecht te omvatten. Deze opschuiving verliep stapsgewijs en mondde uiteindelijk in de 19de eeuw uit in de aanleg van de Nieuwe Hollandse Waterlinie ten oosten van de stad Utrecht. In 1745 begon oosten de aanleg van de Grebbelinie, in de Gelderse Vallei. Dit werd vanaf het oosten de eerste waterlinie die Holland en Utrecht verdedigde. Het opschuiven van de linie in oostelijke richting komt regelmatig aan de orde in militaire plannen vanaf 1674. Op de kaart 'Nieu geconcepioneerde waterlinie' die vlak na 1673 is gemaakt is een verbeterde versie van de waterlinie te zien waarop Woerden en Oudewater binnen de linie vallen. Kraijenhoff maakte tijdens de Bataafse Republiek een rapport over verlegging van de linie ten oosten van Utrecht (Memorie van Kraijenhoff uit 1797). Dit werd mogelijk door de staatskundige hervorming naar Frans model waarbij de provincies en steden aan macht verloren ten gunste van het centrale gezag. In afwachting van dit vergezicht liet Kraijenhoff de zwakke delen van de waterlinie versterken met grote en kleine werken zoals de linie van ter Aa, Linschoten en de Pleit, de bastion Waakzaamheid. Historische militaire kaarten laten deze geografische verschuiving in stappen zien.

Er zijn twee grote bouwcampagnes: In 1740-48, tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog, krijgen de vestingen van Oudewater, Hinderdam, Nieuwersluis, Woerden, Gorinchem, substantiële verbeteringen en uitbreidingen. In 1792-98, bij Franse dreiging, is een tweede bouwcampagne waarbij de linies van ter Aa, Pleit en Linschoten worden gebouwd en veel kleinere werken rond accessen en coupures. Begin 19de eeuw is de Oude Hollandse Waterlinie geoptimaliseerd: Het te inunderen terrein is veel kleiner dan tijdens het rampjaar. De Hollandse vestingsteden Woerden en Oudewater zijn gemoderniseerd en liggen binnen de linie, beschermd door vooruitgeschoven werken.

Ook tussen Rijn en Lek is de linie naar het oosten opgeschoven: De Diefdijk is de achterlinie geworden en de te inunderen gebieden liggen in de Gelderse Betuwe. Er zijn nu acht kleinere inundatiekommen die beter te beheersen zijn dankzij nieuwe inlaatsluizen. Het geheel is beschreven en in kaart gebracht door en militaire landmeters en ingenieurs.

LANDSCHAPPELIJK EN WATERBOUWKUNDIG ERFGOED

Waterbouwkundige werken die een belangrijke rol speelden in 1673 - 1815
Diefdijk, Prinsendijk, sluis van Nieuwpoort, keerkade Bergambacht, de dammen in Oude Rijn bij Gouwe Sluys en bij Nieuwerbrug, dam inde Hollandse IJssel bij Oudewater, Donkere Sluis en Mallegat in Gouda, Goejanverwellesluis, inlaat Hekendorp, overlaten in Linge, Vechtdijk, kades tussen Woerdense Verlaat en Nieuwersluis. Het systeem van sluizen en dammen is voor zowel de periode van het Rampjaar als voor de 18de eeuwse waterlinie nog niet goed onderzocht. Op de plekken waar de OHW is overgegaan in de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Stelling van Amsterdam dragen de sporen van de OHW (in historische kaarten, bouwsporen en landschappelijke sporen) bij aan de gelaagdheid van het landschap en de tijdsdiepte van het erfgoed.

VESTINGWERKEN EN WERKEN

De militaire ingenieurs laten werken uit het Rampjaar die deels na de oorlog geslecht waren opnieuw opbouwen zoals de werken bij Woerdense Verlaat, Gouwe Sluys, Schans Altelaat, dubbele schans Nieuwerbrug, dubbele schans Goejanverwellesluis, Koenerschans, Vreeswijk, Nieuwersluis, Hinderdam. Bij Dalem bouwt men in de tijd van de Bataafse Republiek (1795-1804) de dijkpost Hercules. De dijkposten Castor en Pollux zijn tegenover elkaar aan de beide Lingedijken aangelegd in 1794. De vestingen van Woerden, Schoonhoven, Oudewater en Gorinchem worden ingrijpend vernieuwd. Geheel nieuwe elementen betreffen de linies van Linschoten, de Pleit en ter Aa, de forten

rond Woerden (Kruipin en Oranje en de kleinere werken aan de Joostendam en bastion Waakzaamheid en het Spoel (Culemborg).

Polders en kades maakten de inundaties mogelijk. Veel van de polders uit de 17de eeuw zijn nog grotendeels als cultuurlandschap aanwezig ondanks grootschalige wijzigingen door ruilverkaveling, waterbouwkundige maatregelen (verbetering waterafvoer en bemaling, vervening, e.d.) en infrastructuur.

Verhaallijn 3: Waterlinie van de Gouden Eeuw

VERHAAL

-
- Machtige steden
- Ontginningsassen en polders
- Bedrijvige ommelanden
- Waterwegen

ERFGOED

- Historische binnensteden
- Dorpen en boerderijlinten
- Ensemble cultuurlandschap

De linie is een dwarsdoorsnede door het cultuurlandschap van West-Nederland, nu grotendeels het Groene Hart. In de middeleeuwen werd vanuit de stroomruggen langs de rivieren het onbewoonbaar veengebied stapsgewijs ontgonnen. Kloosters en kapittels speelden hierbij een belangrijke rol. In de Gouden Eeuw was het gehele gebied inmiddels intensief in gebruik. Polders varieerden in grondgebruik van intensieve veenwinning tot land voor melk- en kaasproductie tot akkerland – bijvoorbeeld grootschalige hennep teelt in de Krimpenerwaard. Deze activiteiten waren arbeidsintensief. Er woonden dan ook veel mensen langs de dijken en oeverwallen maar in sommige gebieden ook in de kommen langs de bevaarbare weteringen, zoals in de Langeweide tussen de eerste en tweede Wiericke. Rondom de steden waren warmoesgronden waar voedsel voor de stad werd geproduceerd. De steden zelf waren centra van handel en ambachtsindustrie die sterk afhingen van de omliggende landbouw. Zo kwam de welvaart in Gouda voor een belangrijk deel uit turf- en kaashandel in Woerden voornamelijk uit de kaashandel en vormden touwslagerijen (hennep) de belangrijkste nijverheid in Oudewater. De stedelijke belangen bij de landbouw vertaalden zich in de 16de en 17de eeuw in het bezit van grond, investeringen in bedijkingen en molens en in bestuurlijke bemoeienis bij de ambachtsbesturen. In de Krimpenerwaard bijvoorbeeld werden zes van de zeven hoogheemraden benoemd door de regenten uit Dordrecht, Gouda en Schoonhoven uit hun midden. De dijkgraven kwamen eeuwenlang uit Gouda en Schoonhoven, die het recht hadden de zevende hoogheemraad te benoemen.

Naast de polders met de weteringen en boezems waren waterwegen van groot belang voor de Hollandse economie. Waterwegen zoals de Oude Rijn, de Lek, de Gouwe en de IJssel, de Dubbele Wiericke, de Grecht en Kromme Meijdrecht, de Vecht, de Vlist, de Montfoortse Vaart, de Korte Linschoten, de Amstel, de Angstel, de Bijleveld, de Zederik en de Linge, de Vaartse Rijn vormden de infrastructuur van de 17de eeuw. Met name de noord-zuid routes richting Amsterdam waren voor veel kleinere steden van wezenlijk belang. Langs het water ontstond ook het lustlandschap van buitenplaatsen waar rijke stedelingen (Amsterdammers) ver van de vieze stad de zomer doorbrachten.

De buitenplaatsen aan de Vecht kwamen tot bloei op de ruïnes van boerderijen en kastelen uit het Rampjaar.

De inundatie en oorlogshandelingen rond de Oude Hollandse Waterlinie hadden een enorme impact in dit drukke en rijke landschap. Waar voorheen de steden veel politieke macht en autonomie hadden met eigen regenten die ook in de Staten vertegenwoordigd waren, zorgde de oorlogssituatie, zij het tijdelijk, voor een verschuiving naar een meer centraal aangestuurde ‘nationale’ politiek. Na de oorlog herstelden sommige steden makkelijker dan andere van de oorlogsschade: Woerden had mede door de grote brand van 1672 veel geleden en wist niet meer de vroegere welvaart terug te krijgen. Zoals R. Fruin opmerkt in, ‘De oorlog van 1672’, heeft de oorlog het – al ingezette - proces van relatieve economische achteruitgang van de Nederlandse economie versterkt. Na de oorlog werden op last van de stadhouder de steden Woerden, Nieuwpoort, Schoonhoven, Oudewater, Gorinchem en Naarden voorzien van moderne vestingwerken. Woerden werd als nieuw strategisch hart van het centrale deel van de Hollandse Waterlinie een echte garnizoensstad met een grote kazerne (1790). Naarden, Muiden, Schoonhoven en Gorinchem waren al garnizoenssteden.

ERFGOED: STRATEGISCHE KRUISPUNTEN IN HET LANDSCHAP

Het cultuurlandschap van de Gouden Eeuw ontstond door de middeleeuwse ontginningen. De bodemdaling door ontwatering van het veen werd dankzij de poldermolens en het ophogen van kades het hoofd geboden. Dit landschap is nog grotendeels aanwezig al staat het niet stil. Water en waterhuishouding bepaalt nog steeds de inrichting van het land. Ondanks de verstedelijking, de veenwinning, de schaalvergroting en de motorisering is de ruimtelijke samenhang tussen het landschap met zijn kenmerkende verkavelingspatronen en de dorpen, boerderijlinten en historische binnensteden grotendeels behouden gebleven.

Hierin zijn dijken, rivieren en vaarten structurerende en verbindende elementen. De meeste vaarten zijn niet meer herkenbaar als infrastructuur. Ze zijn in doorsneden door wegen en niet meer in hun geheel bevaarbaar. Veel sluizen zijn ontmanteld omdat poldervakken groter zijn geworden. De complexe structuur met daarin de strategische plekken van de Waterlinie is dus nog wel aanwezig maar niet makkelijk te lezen. Er heeft zich een omkering in betekenis voltrokken. Wat ooit drukke kruispunten in de frontlinie waren zijn nu verstilde groene plekken waar wandelaars en fietsers recreëren. De omgevingen van de Joostendam, schans Altelaat, Woerdense Verlaat, Polsbroek, Zouweboezem, Goejanvervellesluis, Wierickerschans Hinderdam, fort Kruipin, Linie van de Pleit en van Linschoten zijn daar voorbeelden van.

Erfgoed: Historische dorpen en molens
Zie verhaallijn Rampjaar, Wederopbouw.

ERFGOED: HISTORISCHE GELAAGDHEID VAN DE WATERLINIE

De Nieuwe Hollandse Waterlinie valt bij de Vecht, de Linge en rond Gorinchem samen met het tracé van de Oude Hollandse Waterlinie van 1672-1673 en van 1745-1815. Vier eeuwen waterlinie laten de veranderingen in militair inzichten over verdedigingswerken zien in opeenvolgende bouwcampagnes waarvan de aardwerken van de NHW (Nieuwe Hollandse Waterlinie) het meest aanwezig zijn. Hinderdam en Nieuwersluis zijn daar de beste voorbeelden van. Het 19de eeuwse stenen fort Nieuwersluis is op de zuidwestelijke hoek van het grote gebastioneerde fort uit 1673-1745 gebouwd. Het beslaat maar een derde van het oudere fort waarvan de contouren nog wel te traceren zijn op beide oevers van de Vecht. In Vreeswijk is het aardwerk van de NHW ook aangelegd op een ouder werk uit 1786. De Franse schans is nu niet meer terug te zien. Vreeswijk is als knoop van waterinfrastructuur buitengewoon gelaagd en complex.

Bibliografie

Werken van algemeen politieke aard

- N. Japikse, Willem III; de stadhouder-koning (2 dln; Amsterdam, 1930 en 1933) Deel I: 181-1 367.
- Thimo de Nijs en Eelco Beukers, Geschiedenis van Holland deel II 1572-1795, 2002, pp 87 ev.
- Ton Zwaan, Politiek geweld, maatschappelijke structuur en burgerlijke civilisatie 1648-1960, 1982

De militaire ontwikkelingen

- J. den Tex, Onder vreemde heren. De Republiek der Nederlanden 1672-1674 (Zutphen, 1982)
- R. Fruin, De oorlog van 1672 (Groningen, 1972)
- J.W. van Sypesteyn en J.P. de Bordes, De verdediging van Nederland in 1672-1673 (2 dln; 's-Gravenhage, 1850)

De inundaties

- Wim Klinkert, 'Water in oorlog. De rol van het water in de militaire geschiedenis van Holland na 1550', Eelco Beukers, red., Holland en het water. Twintig eeuwen strijd en profijt (2 dln; Hilversum 2007) deel II: 465-473.
- J.P.C.M. van Hoof, 'Met de vijand als bondgenoot. De rol van het water bij de verdediging van het Nederlandse grondgebied tegen een aanval over land', in: BMGN CIII (1988) IV, 622-651.
- J. W. van Sypesteyn en J.P. de Bordes, De verdediging van Nederland 1672-1673 (2 dln; 's-Gravenhage, 1850).

De ontwikkeling van de waterlinie

- H. Hoogendoorn, Cordon van Holland, Het beeld van de Oude Hollandse Waterlinie, 2010.
- H. Hoogendoorn, Verslag van een onderzoek naar de Oude Hollandse Waterlinie in Zuid-Holland met het oog op het programma erfgoedlijnen, 2013.
- Chris Will, Sterk Water, De Hollandse Waterlinie, 2002

Waterstaatsgeschiedenis lokale geschiedenis

G.H. Keunen, 'Waterbeheersing en de ontwikkeling van de bemalingstechniek in West-Nederland. De historische ontwikkeling van poldermolens en gemalen tot heden', in: BMGN CIII (1988) IV, 571-585.

- Roland Blijdenstijn, Tastbare Tijd, Cultuurhistorische Atlas van de provincie Utrecht, 2005
- Catharina L. van Groningen, De Alblasserwaard, 1992
- W. van der Ham, Hoge Dijken Diepe Gronden, Land en water tussen Rotterdam en Gouda, 2004, pg 79 ev.
- J.H. Streefland, Het archief van polder Langeweide, 1959, pg 3

Verhalen over lokale/regionale gebeurtenissen in de jaren 1672-1674

- Bernard Costerus, Historisch verhael –sedert 1572 (2 dln, 3e dr.; Leyden, 1737) I; beschrijft periode 1572-1575; II beschrijft periode 1672-1674. Jong, L.F. de, Oproeren in Gouda en Haarlem in het jaar 1672, (2011) Faculty of Humanities (Bachelor thesis)
- A. Vroon, Ameide en de Hollandse Oorlog (1672-1678) (<http://ameide-tienhoven.nl/ameide-en-de-hollandse-oorlog-1672-1678/>)
- L. Ouweneel, Gouda en de Oude Hollandse Waterlinie in 1672/1673 (lezing)
- L. Ouweneel, Leerdam in de Oude Hollandse Waterlinie in 1672/1673 (lezing)

Poorten naar de Oude Hollandse Waterlinie

Poorten van de OHW

REGIONALE POORTEN

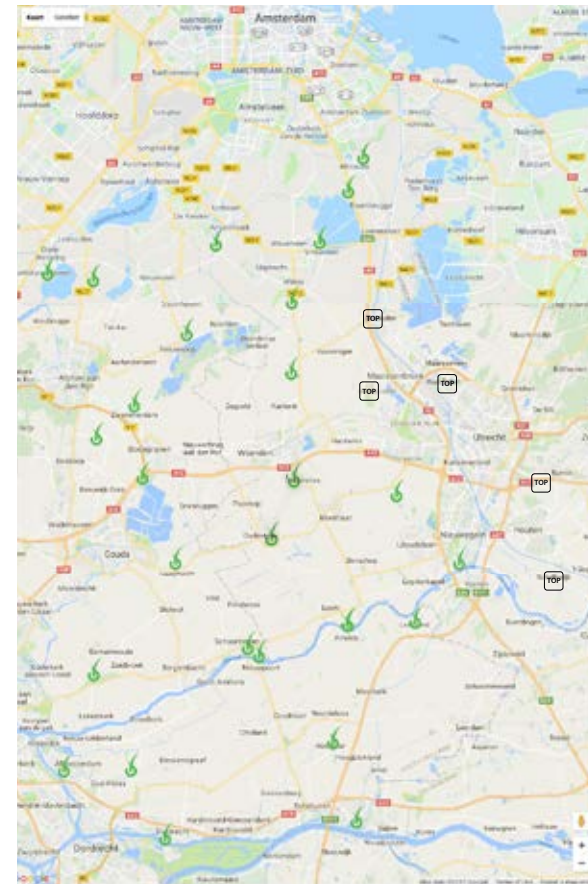
Poorten zijn prominente en herkenbare locaties in het OHW gebied die vanwege hun attractiewaarde en positie als 'poort' kunnen functioneren naar de OHW als geheel. Regionale poorten voor de OHW hebben gemeen dat ze herkenbaar zijn als OHW-erfgoed maar kunnen in karakter en doelgroep verschillen. Daarnaast is er een groter aantal toeristische overstappunten (TOP's) die eveneens een goed startpunt bieden voor de ontdekking van de OHW. De TOP's zijn echter primair gericht op het recreatieve netwerk. Waar passend kan de informatievoorziening over de OHW bij een TOP worden verbeterd. Regionale poorten in de OHW trekken overwegend lokaal publiek en vertegenwoordigen verschillende aspecten van het OHW erfgoed (stukjes van de puzzel). De poorten zijn uitnodigend en maken nieuwsgierig naar het geheel. Toename van recreatief gebruik van het Groene Hart biedt kansen om met aansprekende poorten, de OHW onderdeel te maken van recreatieve routes en van binnenstedelijk toerisme. Hiervoor is het nodig om per plek een strategie op publieksbereik en branding te ontwikkelen voor de OHW die aansluit op wat de recreant wil beleven. We zien twee type OHW-poorten met ieder hun eigen doelgroepen:

REGIONALE POORTEN IN VESTINGSTEDEN

In de vestingsteden met hun historische uitstraling en cultureel - commercieel aanbod is de OHW voornamelijk tastbaar in de vestingwerken en musea. Om van de vestingsteden OHW-poorten te maken dient de informatievoorziening en beleving van de OHW te worden versterkt. Vestingsteden die als poort voor de OHW (kunnen) functioneren: Schoonhoven, Nieuwpoort, Oudewater, Woerden.

REGIONALE POORTEN IN LANDSCHAP

De bezoekersvoorzieningen in recreatie- en cultuurlandschappen waar mensen komen om te varen, wandelen, zwemmen en van de natuur te genieten op plekken waar het landschap sporen draagt van de OHW kunnen als OHW-poorten ontwikkeld worden. Hiervoor moet ter plekke het OHW-erfgoed benadrukt worden als onderdeel van het (gelaagd) cultuurlandschap en moet de informatievoorziening worden verbeterd. Bezoekersvoorzieningen in het landschap die als poort voor de OHW (kunnen) functioneren: Zouwe boezem (plannen voor bezoekerscentrum in gemaal), Meije Nieuwkoop (Pietje Potlood, Natuurmonumenten), Vlist-Haastrechtse Boezem (molen Zuid-Hollands Landschap), Nieuwersluis (fort Natuurmonumenten), de Hollandse IJssel / Goejanverwelle (Hoogheemraadschap Stichtse Rijnlanden).

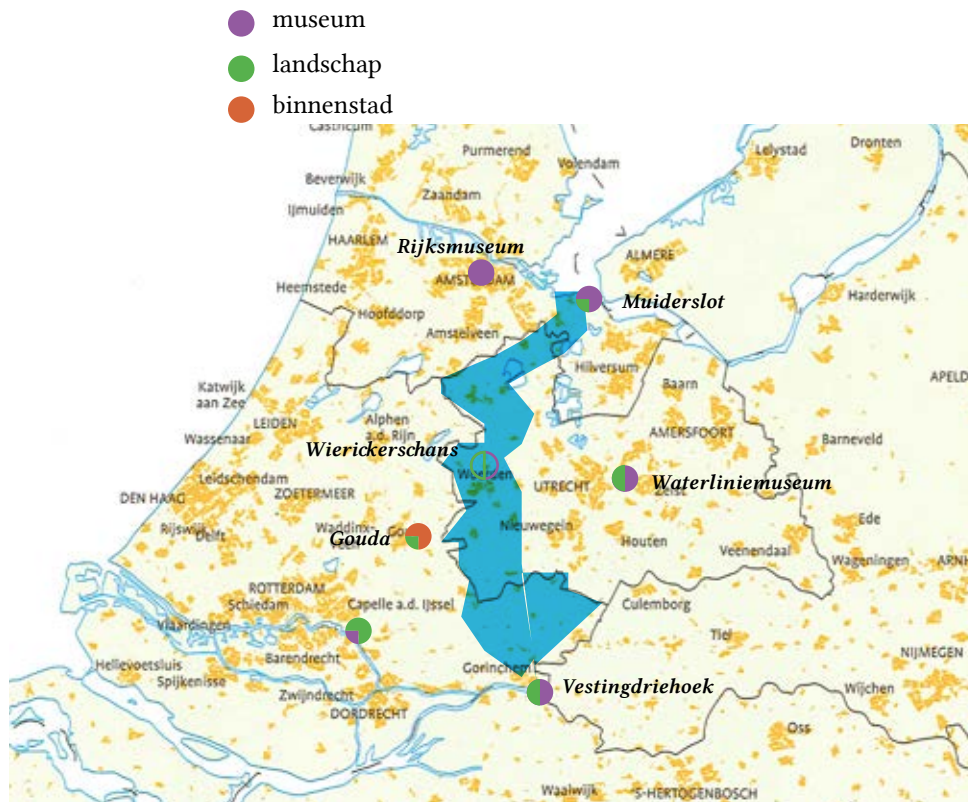
Bestaande toeristische overstappunten (TOP) in OHW

TOP's in ontwikkeling:

- *Landgoed Linschoten (2018)*
- *Oudewater (2020)*

Nationale poorten van de OHW

Een nationale poort bereikt mensen van buiten het gebied die niet bekend zijn met Oude Hollandse Waterlinie. Het is een bezoekerscentrum dat inhoudelijk aansluit op één van de OHW-thema's en een sterk imago heeft dat (internationaal) toerisme aantrekt. Er zijn nationale poorten die niet fysiek zijn verbonden met het gebied zoals het Rijksmuseum en het Waterliniemuseum en nationale poorten die dat wel zijn zoals de Vestingdriehoek en nationale poort in wording: Wierickerschans.

GORINCHEM, Woudrichem, LOEVESTEIN - VESTINGDRIEHOEK

Gorinchem, Woudrichem, Loevestein vormen gezamenlijk de Vestingdriehoek om toerisme en recreatie naar dit gebied te trekken en te faciliteren.

De samenwerking bestaat onder andere uit een samenwerkingsverband van toerismeorganisaties, website, evenementen en de veerverbindingen en arrangementen in het toeristenseizoen (voetveer Woudrichem-Loevestein en de veerdiensten van Riveer). Gorinchem is goed bereikbaar met spoor (Arriva) en snelweg. Er komen veel bezoekers naar de Vestingdriehoek. Zo heeft het middeleeuwse Slot Loevestein 70.000 betalende bezoekers per jaar. De omgeving Bommelerwaard en Munnikenland zijn waterrijke natuurgebieden beheerd door Staatsbosbeheer en de Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer Bommelerwaard 'De Capreton'. Hier komen 110.000 bezoekers per jaar wandelen. Gorinchem positioneert zich samen met Slot Loevestein, Fort Vuren en Woudrichem als historische vestingen op het kruispunt van rivieren, Hugo de Groot, Nieuwe en Oude Hollandse Waterlinie, natuur en cultuur. In de plannen voor een nationaal park Hollandse Delta Haringvliet Biesbosch wordt de Vestingdriehoek onderdeel van een groter geheel waarin natuur en historie van de Hollandse Delta als uniek Nederlands landschap centraal staan. In het kader hiervan ontwikkelen toeristische organisaties arrangementen voor het internationaal toerisme zoals riviercruises.

MUIDERSLOT

Het rijksmuseum Muider Slot, 'Amsterdam Castle', trok in 2015 140.000 bezoekers. Het middeleeuwse kasteel is omgeven door water en ligt in de monding van de Vecht. Het presenteert zich tevens als het schrijvershuis van dichter P.C. Hooft en als onderdeel van drie Waterlinies: de Oude Hollandse Waterlinie, de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de vesting van Amsterdam. Het museum werkt samen met de linie-musea Vestingmuseum Naarden en Pampus. Het paviljoen Waterslot is gewijd aan de verdediging met water.

GOUDA

Gouda presenteert zich als het historische centrum van het Groene Hart. De thema's waar de stad zichzelf mee profileert zijn streekproducten en ambachten (kaas, stroopwafels en kaarsen), de historische binnenstad (de markt, Waag, stadhuis, de St. Janskerk en de haven staan daarbij centraal).

FORT BIJ VECHTEN, WATERLINIEMUSEUM

Het Waterliniemuseum is een bezoekerscentrum in het 19de-eeuwse fort bij Vechten. Het verhaal van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, waar het fort onderdeel van is, staat centraal in de bezoekerservaring. (Bezoekersaantallen onbekend).

WIERICKERSCHANS

Het complex aan de Oude Rijn is als schans in 1673 aangelegd en in de loop van de 18de en 19de eeuw bebouwd met militaire gebouwen. Het is nu een vergader- en evenementenlocatie en beperkt opengesteld voor bezoekers. Door zijn gunstige ligging nabij de A12 en op de kruising van recreatieve routes kan het uitgroeien tot het centrale bezoekerscentrum voor de Oude Hollandse Waterlinie (zie projectenlijst).

RIJKSMUSEUM AMSTERDAM

Het Rijksmuseum heeft 2 miljoen bezoekers per jaar. Er zijn veel historiestukken uit de 17-18de eeuw in de collectie. Daaronder zijn schilderijen, portretten en illustraties die betrekking hebben op het Rampjaar en de Waterlinie. De tentoonstelling is echter meer kunsthistorisch van aard dan historisch georiënteerd.

KINDERDIJK

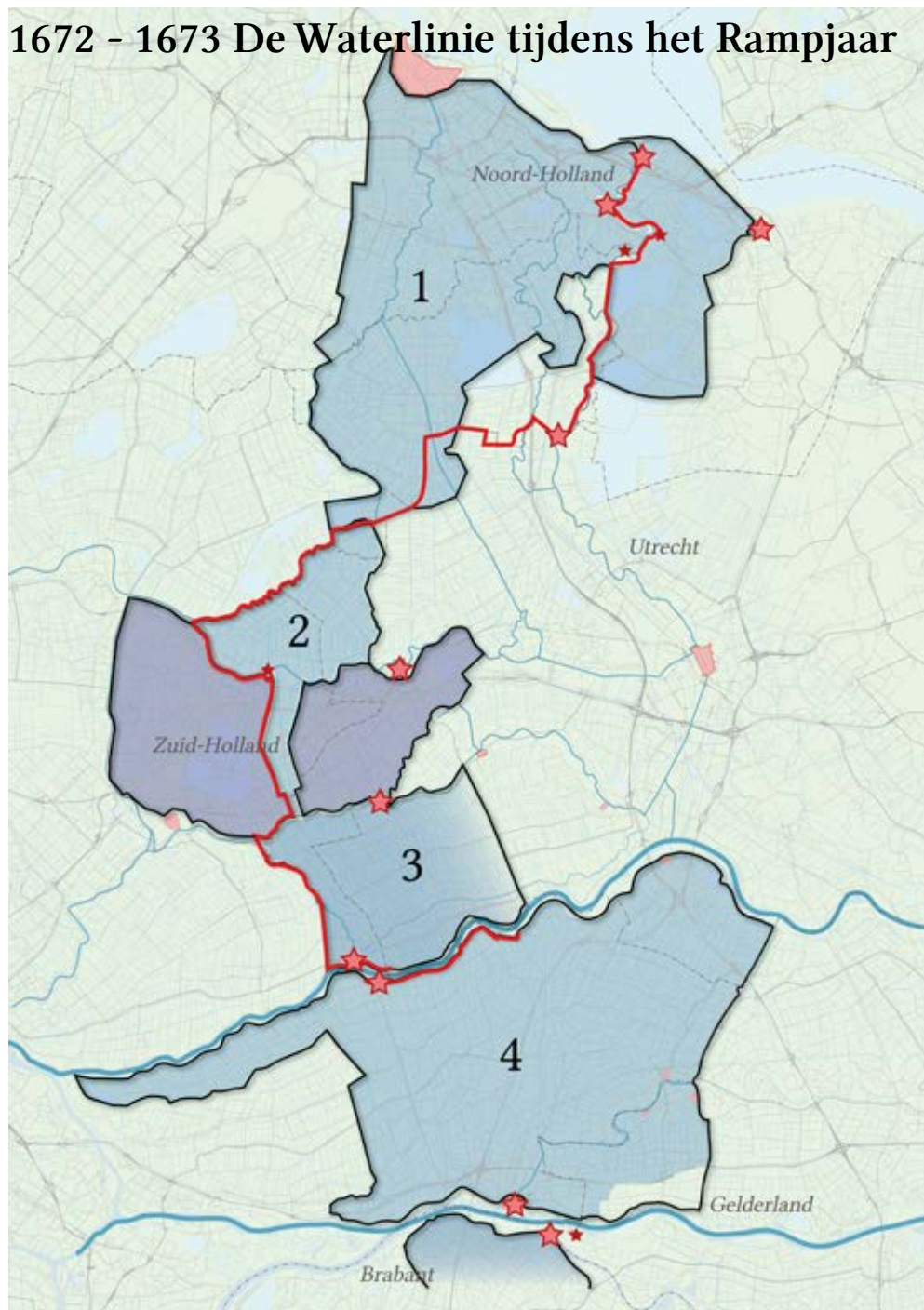
Het gebied met 19 molens en gemalen aan twee boezems krijgt 400.000 bezoekers per jaar en biedt toegang tot de Alblasserwaard. Het verhaal achter deze Unesco Werelderfgoed site is duizend jaar technologie om water onder controle te houden. Fietsen in polderlandschap, varen. Kinderdijk is meer gericht op de Waterdriehoek met Biesbosch en Dordrecht dan op de Alblasserwaard en heeft zelf geen directe relatie met de Oude Hollandse Waterlinie. Verbindende thema's is wel watermanagement, Gouden Eeuw, boezem-natuur en polder.

collectie Rijksmuseum

Oude Hollandse Waterlinie in kaarten

1672 - 1673 De Waterlinie tijdens het Rampjaar

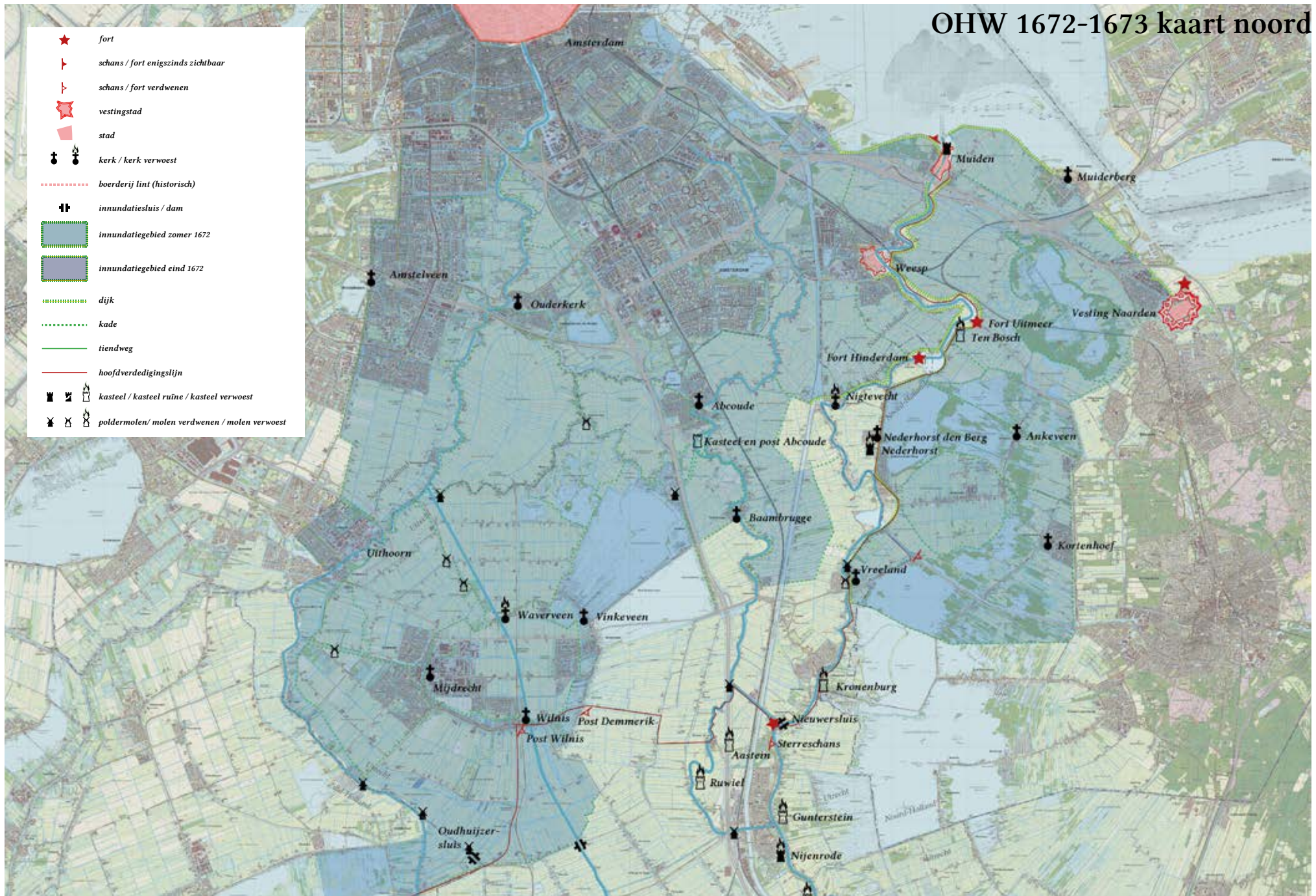
Om de dynamiek van de Waterlinies te benadrukken is er voor gekozen om de Oude Hollandse Waterlinie in twee kaartbeelden te vatten die overeenstemmen met de historische ontwikkeling van de waterlinie.

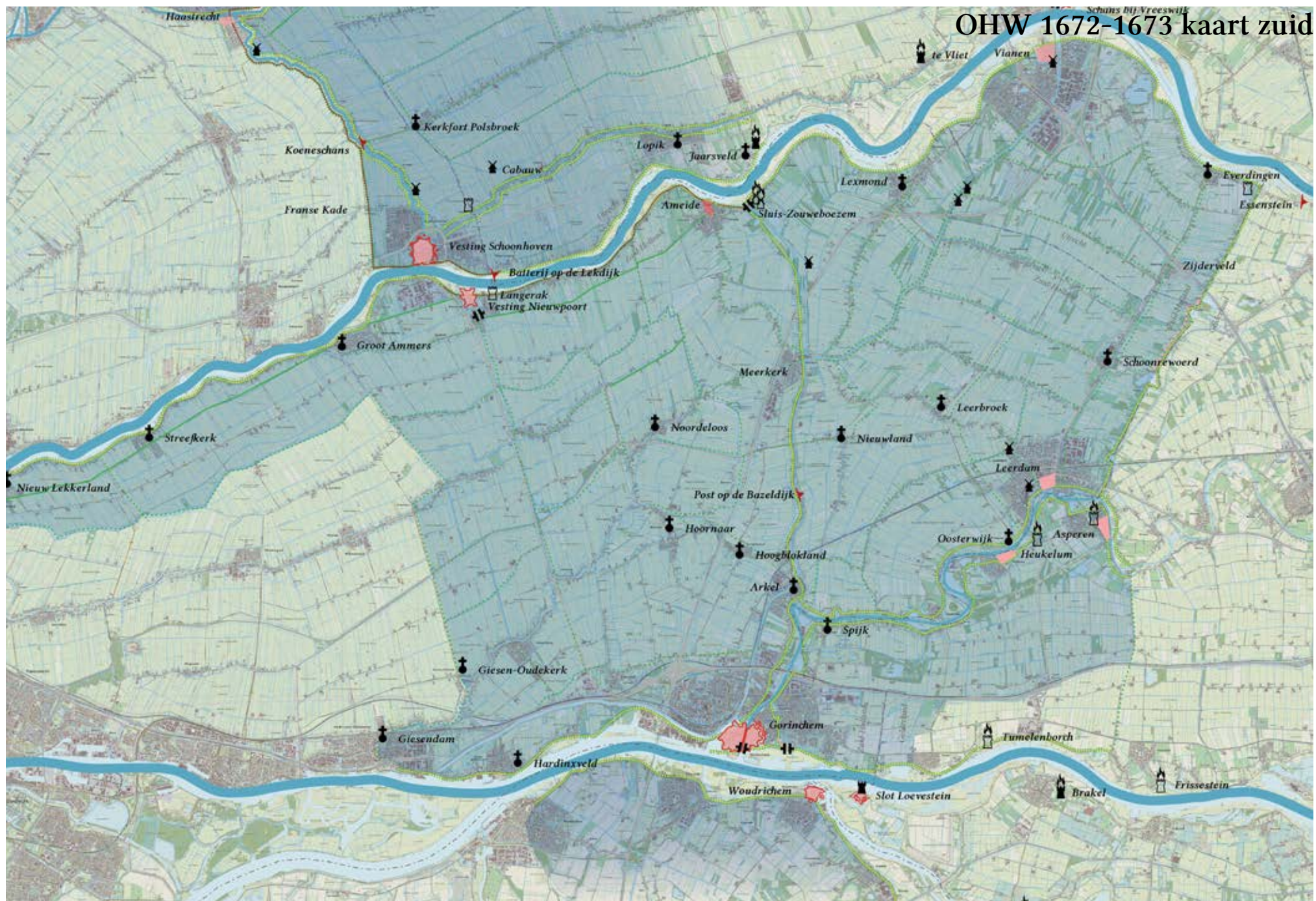
De kaart van de situatie tussen 1672 en 1673 laat de situatie zien als Franse en Staatse troepen de Hollandse oorlog rond de Waterlinie uitvechten. Inundaties vinden voor het eerst en voor het laatst langs de gehele linie plaats.

Veel vestingen, inlaten en aardwerken zijn dan nog niet gebouwd en worden ten tijde van de oorlog provisorisch opgetrokken. Langs het front brengen de legers schade aan dorpen, landgoederen en molens. De vier inundatievakken zijn groot en deels slecht gecontroleerd (zie Verhaallijn 1: Frontlijn van het Rampjaar).

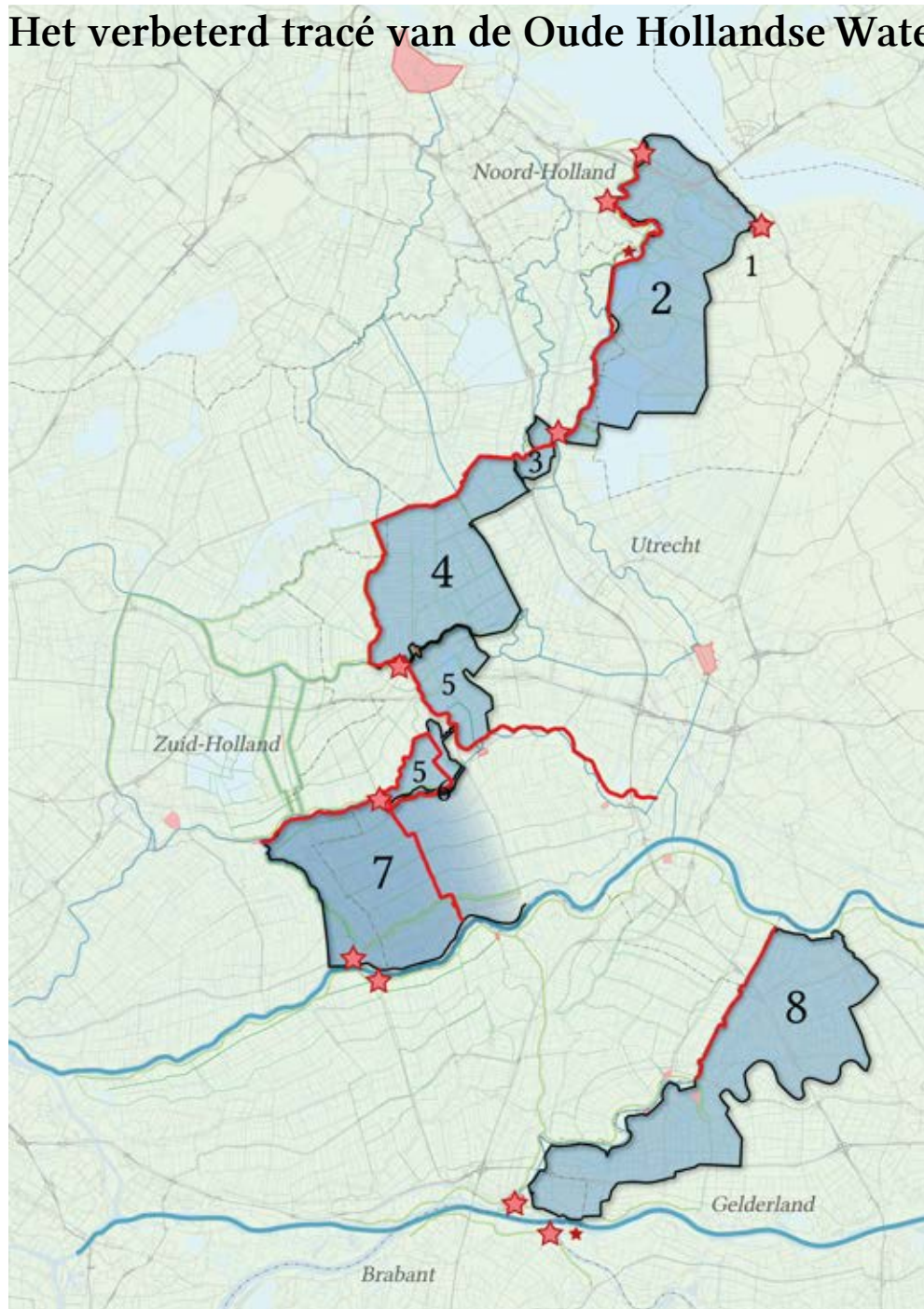
1-4 De inundatievakken of kommen (bron: de kaarten van Sypesteijn en De Bordes uit 1850)
— Hoofd verdedigingslijn
★ vestingen forten

OHW 1672-1673 kaart noord

Het verbeterd tracé van de Oude Hollandse Waterlinie 1798

Honderdtwintig jaar na het Rampjaar ziet de Oude Hollandse Waterlinie er geheel anders uit.

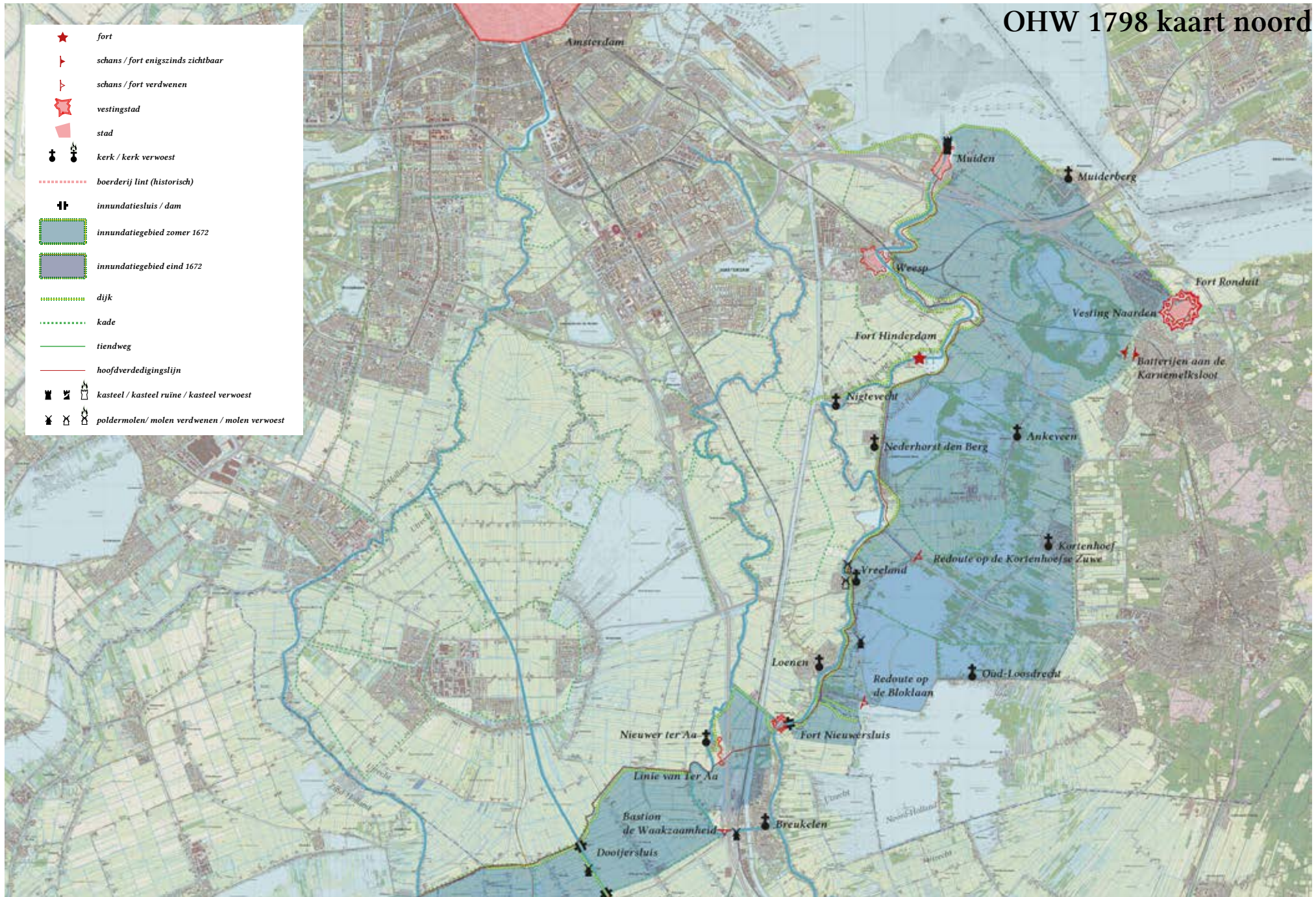
Militaire ingenieurs hebben het systeem van innundatievakken, sluizen, kades en versterkingen tussen 1700 en 1798 steeds beter bedacht en gebouwd. Als resultaat hiervan is de linie in 1798 voor een groot deel naar het oosten opgeschoven, waardoor Woerden, Oudenwater en het gebied ten westen van de Diefdijk en Linge binnen de waterlinie vallen. Men bouwt nieuwe vestingen, forten en aardwerken op strategische plekken, waarbij ook slecht te inunderen hoge gronden worden afgegraven.

De gebieden die bestemd zijn voor inundaties zijn kleiner en beter gecontroleerd (zie Verhaallijn 2: Grootschalig experiment in inundatie). Deze waterlinie is nooit in zijn geheel in telling gebracht (geïnundeerd).

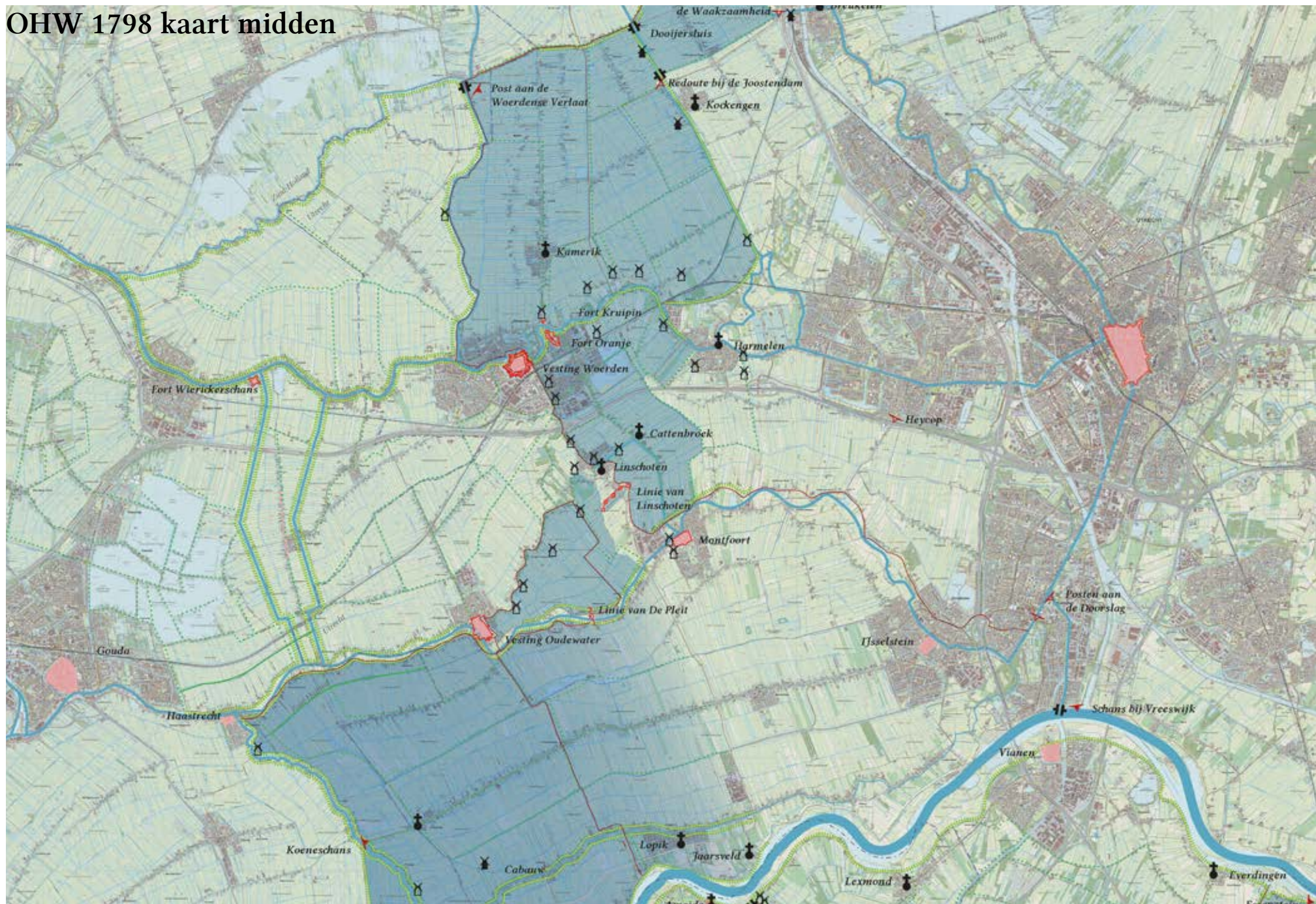
1-8 De inundatievakken of kommen (bron: kaart van Le Fèvre de Montigny, 1800)

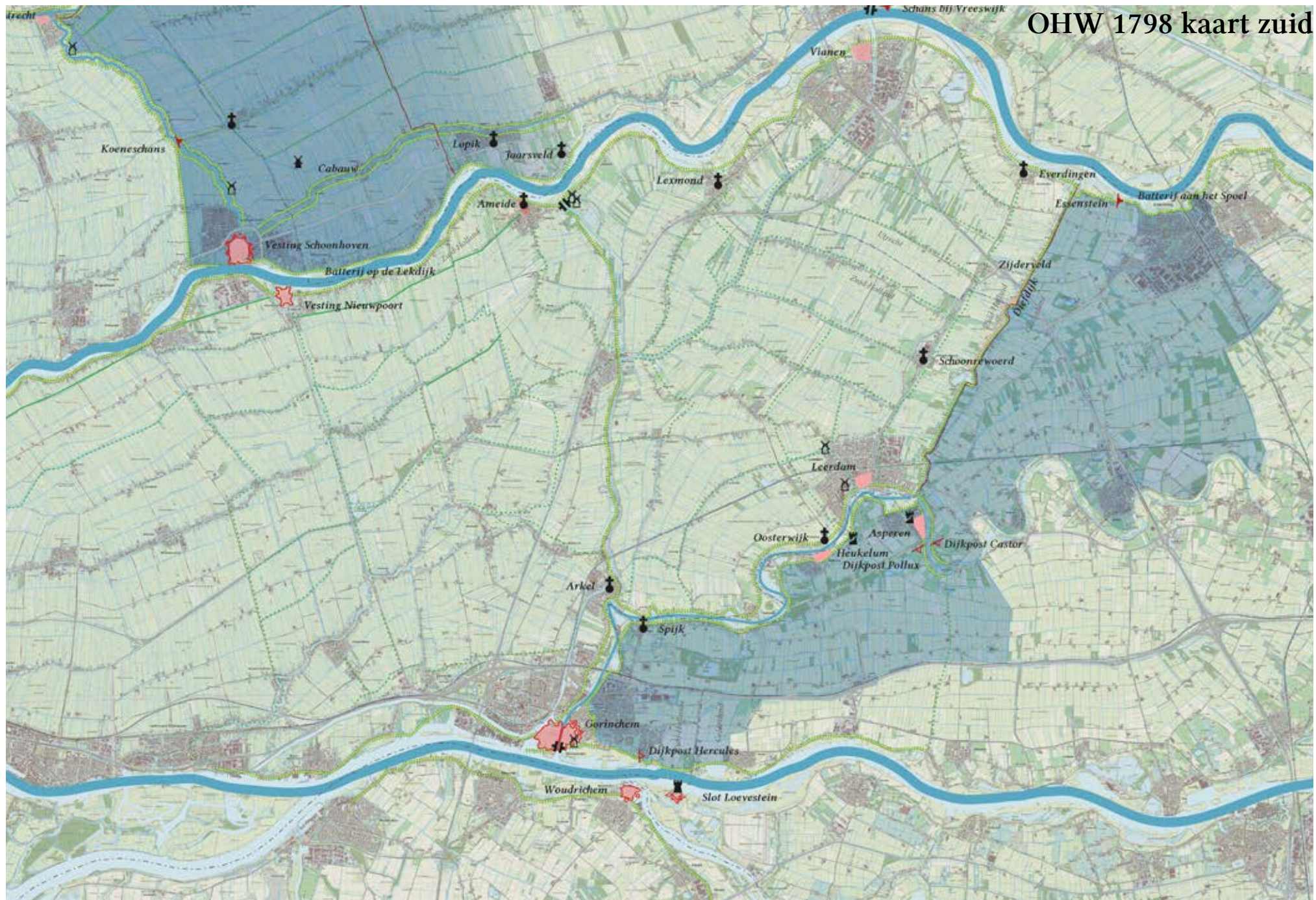
Hoofd verdedigingslijn
vestingen forten

OHW 1798 kaart noord

OHW 1798 kaart midden

Meekoppelkansen

Bevorderen samenhang en ruimtelijke kwaliteit door OHW te koppelen aan andere gebiedsopgaves.

Gebiedsopgaves rond de OHW provincie Zuid-Holland

In de provincie Zuid-Holland zijn veel relaties en koppelingen te leggen met de provinciale groenopgaven (natuur, landbouw en recreatie). Deze opgaven organiseert de provincie samen met gebiedspartijen in de landschapstafels. Daarnaast zijn er langs Lek, Merwede, IJssel waterveiligheidsopgaves die door de Waterschappen worden uitgevoerd. Dit zijn integrale gebiedsopgave waar ook ruimtelijke kwaliteit, erfgoed, groen en recreatie een rol speelt. Voor de OHW zijn de volgende projecten van belang:

LANDSCHAPSTAFELS

De Landschapstafels Alblasserwaard-Vijfheeren landen heeft groenontwikkeling en recreatie op de agenda. De landschapstafel Rijn- en Veenstreek (oa. Nieuwekoopseplassen) heeft naast goen en recreatie ook de ontwikkeling van stad-landverbingen op de agenda.

LANDSCHAPSTAFEL VEENWEIDEN GOUWE WIERICKE

Hier is sprake van landbouwtransitie, natuurontwikkeling (natuurmonumenten en SBB) en recreatieontwikkeling. De meekoppelkansen wat betreft recreatie en natuurontwikkeling zijn bij de kansen Oude Rijn en Meije benoemd (blz 41) en 'Kansen tussen de Wierickes' (blz 45) <http://www.veenweidengouwewiericke.nl/projecten/>

PROJECT VERKENNING KERSBERGSE EN ACHTHOVENSE

Natuurontwikkeling in uiterwaarden Lek ten oosten van Ameide

Sluis: uiterwaarden <https://www.zuid-holland.nl/onderwerpen/landschap/natuur-0/ontwikkeling/uiterwaarden-lek/>

PROGRAMMA GEKANALISEERDE HOLLANDSCHE IJSSEL

Hoogheemraadschap Stichtse Rijnlanden onderneemt de verbetering van watermanagement en -veiligheid langs de IJssel. Hieraan gekoppeld: waterrecreatie en beleving erfgoed. <https://www.hdsr.nl/beleid-plannen/ghij/opgaven-0/>

GEBIEDSOPGAVE SLUIS AMEIDE

Deze gebiedsopgave is onderdeel van de MIRT A5H. Een aantal routes en belevingsprojecten zijn in het kader hiervan al uitgevoerd. Zie kansen Ameide Zouweboezem (blz 57).

DIEFDIJKLINIE EN DIJKEN LANGS LINGE

Deze dijken zijn primaire waterkeringen. Verbetering aan de Diefdijklinie door het Waterschap Rievierenland is in volle gang. Hierbij staat naast verbetering van de dijk het beleefbaar maken van de NHW centraal. Het verhaal van de Oude Hollandse Waterlinie is niet in dit project belicht. Wel zijn voorzieningen voor recreatie zoals parkeren meegenomen. (<http://www.dijkverbetering.waterschaprivierenland.nl/common/projecten/projecten.html>) Ruimtelijke kwaliteiten van de Lingedijken zijn in de MIRT A5H geanalyseerd. Hier zijn nu geen concrete projecten.

WAALDIJK GORINCHEM - WAARDENBURG

Dijkversterkingsopgave met veel raakvlakken met NHW, OHW recreatie en natuurontwikkeling (Uiterwaarden Natura 2000). Ook hier is het Waterschap Rivierenland de partij die de projecten met stake-holders zal uitvoeren. <http://www.dijkverbetering.waterschaprivierenland.nl/common/projecten/projecten.html>

NL DELTA BIESBOSCH HARINGVLIET

De plannen voor een 'Nationaal park van Wereldklasse' die de Hollandse delta van Rijn en Maas omvat strekt zich uit van het Haringvliet tot aan Gorinchem en Loevestein. Dit marine rivierlandschap heeft unieke historische waarden, erfgoedwaarden en natuurwaarden. Een belangrijk onderdeel van het nationaal park wordt het ontwikkelen van toeristische arrangementen (<http://biesboschharingvliet.nl>). In de erfgoedtafel Waterdriehoek (Drechtsteden) laat de Uitvoeringsorganisatie Riviercruisemarkt onderzoek doen door BLOC naar de haalbaarheid van cruiseports onder andere in Gorinchem (Dutch Delta Cruise Port)

Gebiedsopgaves rond de OHW provincie Utrecht

De OHW visie bevindt zich in Utrecht in een andere fase. Nu er meer aandacht komt voor de OHW als erfgoedopgave komen ook de meekoppelkansen in beeld.

OPGAVE AGRARISCH CULTUURLANDSCHAP

Het Groene Hart maakt een ingrijpende transformatie door. Agrarische bedrijven verdwijnen of worden grootschaliger. Daardoor krijgen veel boerderijen een andere bestemming. Ze maken plaats voor andere bedrijvigheid, nieuwe functies of natuur. Het gaat om kleinschalige veranderingen die bij elkaar opgeteld een groot en negatief effect kunnen hebben op de ruimtelijke kwaliteit van grote delen van de provincie. De Utrechtse Cultuur en Erfgoed nota (Cultuurnota 2016-2019 'Alles is NU' en Kadernota 'Cultuur van U' 2012-2015) benoemt als belangrijke opgave het in goede banen leiden van de transformatie van agrarisch gebied door functieverandering, bodemdaling en verstedelijkingsdruk in het Groene Hart. Er wordt gesteld niets doen een risico is voor vershraling en kwaliteitsverlies (achteruitgang voorzieningen achteruitgang ruimtelijke kwaliteit en toenemende druk vanuit recreatie). Daarom worden een aantal kenmerkende en bijzondere zones als provinciaal belang in de Provinciale Ruimtelijke Structuurvisie en Verordening benoemd. Zo wil de provincie garanderen dat daar de cultuurhistorische waarden meegewogen worden in de ruimtelijke ontwikkelingen. De focus in Utrecht West ligt op de Lopikerwaard, de Ronde Venen en de gebieden rond Linschoten, Westbroek en Kockengen-Kamerik-Zegveld. In deze gebieden kan de Oude Hollandse Waterlinie als verbindend verhaal en als erfgoedreeks beleefbaar in het landschap een kwaliteitsimpuls geven.

OPGAVE RECREATIE EN TOERISME

In het verlengde van bovenstaande is voor hetzelfde kwetsbare cultuurlandschap vanuit toerisme en recreatie een opgave geformuleerd als het gaat om ontsluiting, verfijning van vaar-, wandel- en fietsroutes en verbindingen. Dit beleid is vastgesteld in de visie en agenda recreatie en toerisme van de provincie: 'De aantrekkelijke regio, Visie Recreatie en Toerisme 2020'. De Oost-West OHW structuur zou een rol kunnen spelen bij het ontlasten van de drukke Vecht door het routenetwerk langs de Vecht te verbinden met het rustiger veenweidegebied. Dit is door de ruimtelijke barrières van het Amsterdam Rijnkanaal en de A2 een weerbarstige opgave waar Rijk en Provincie Utrecht al lange tijd mee bezig zijn.

OPGAVE UNESCO WERELDERFGOEDNOMINATIE NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE
Vanuit het nominatie traject voor UNESCO is het van belang om de Oude Hollandse Waterlinie als voorganger en prototype op de kaart te zetten. Onderzoek naar de inundatiekommen, inlaatsluizen, coupures en de aarden werken vormt een belangrijke verrijking van de kennis en de beleving van de NHW en de Stelling van Amsterdam. Op diverse plekken kan de gelaagdheid en tijdsdiepte van de Waterlinie een USP worden.

WATEROPGAVE PROGRAMMA GEKANALISEERDE HOLLANDSCHE IJSSEL

Hoogheemraadschap Stichtse Rijnlanden onderneemt de verbetering van watermanagement en -veiligheid langs de IJssel. Hieraan gekoppeld: waterrecreatie en beleving erfgoed. <https://www.hdsr.nl/beleid-plannen/ghij/opgaven-0/> In Utrecht zijn de volgende plekken langs de IJssel van belang voor beleving van de OHW: Goejanverwelle, Oudewater, Linie van de Pleit, dam bij het Klaphek (hier is al informatie), Zie <https://www.hdsr.nl/beleid-plannen/ghij/opgaven-0/>

DIJKVERSTERKING NOORDELIJKE LEKDIIK

Het Hoogheemraadschap Stichtse Rijnlanden is tevens bezig met de versterking van de Noordelijke Lekdijk tussen Amerongen en Schoonhoven. HDSR wil niet alleen een veilige dijk, maar ook een 'knappe' dijk, die past in de omgeving. In het project zijn bewoners betrokken en zoekt men naar de combinatie van maatregelen voor waterveiligheid met andere ruimtelijke ontwikkelingen.

Ruimtelijke kwaliteit: cultuurlandschap OHW

Diverse partijen zoals Waterschappen, gemeentes, landschapstafels en gebiedsorganisaties houden zich bezig met ruimtelijke opgaves in het gebied van de OHW.

Belangrijke ruimtelijke opgave in het gebied van de Oude Hollandse Waterlinie is om van dit overwegend groene cultuurlandschap tussen de grote stedelijke agglomeraties van ons land een hoogwaardig, duurzaam en toekomstbestendig landschap te maken waarin het prettig wonen is en waar voldoende recreatie en natuur is om de leefkwaliteit en het vestigingsklimaat in de Deltametropool op peil te houden. Hierbij spelen uitdagingen op het gebied van klimaatbestendigheid, landbouwtransitie en energietransitie, recreatie en groen en waterveiligheid een grote rol. (Groene Hart in Beeld, PBL)

Ontwikkeling door behoud

De basis van de unieke ruimtelijke kwaliteit in het Groene Hart is in de middeleeuwen en de Gouden Eeuw gelegd met de waterinfrastructuur, de ontginningen en de historische steden. Deze basis is ook voor de toekomstige ontwikkeling van de recreatieve functies, natuur- en erfgoedwaarde en de economische waarde als landbouw en woongebied een leidraad. De aansprekende historie en het erfgoed van de Oude Hollandse Waterlinie kan hierbij als smaakmaker en verbindend narratief dienst doen.

Monumenten en beschermde gezichten tussen Gouda en Nieuwpoort.

Ruimtelijke opgaves: Waterveiligheid

De waterveiligheidsopgave speelt al eeuwen in de lage polders van Holland en Utrecht. Met de klimaatverandering blijft het voor de veiligheid van miljoenen mensen van het grootste belang dat hoog water afgevoerd word of gebufferd en dijken sterk en hoog genoeg zijn. Het Rijk en de waterschappen dragen samen de verantwoordelijkheid voor deze opgave. Het programma heeft een voortrollend karakter; het wordt jaarlijks geactualiseerd en steeds voor een periode van zes jaar opgesteld. Op dit moment spelen waterveiligheidsopgaven aan de Hollandse Ijsseldijken en de Lekdijk van de Lopikerwaard. Langs de Liniedijk zijn de werkzaamheden nagenoeg afgerond. De werkwijze van de waterschappen is integraal waarbij recreatie en erfgoed zo goed mogelijk worden meegenomen.

PROJECTEN

Bij de inventarisatie voor het Programma Gekanaliseerde Hollandsche IJssel door Hoogheemraadschap Stichtse Rijnlanden zijn de elementen van de Oude Hollandse Waterlinie, de behoefte aan aanlegsteigers voor recreatievaart, het herstel van het jaagpad en de verbinding met vestingsteden geïnventariseerd en als waarde op de kaart gezet. <https://www.hdsr.nl/beleid-plannen/ghij/opgaven-0/>

In de MIRT A5H is onderzoek gedaan naar ruimtelijke kwaliteit: Dijk en oevervisie A5H: Handreiking voor het verbinden van ruimtelijke en waterveiligheidsopgaven. Het zou goed zijn om de Oude Hollandse Waterlinie en de NHW in het vizier van deze gebiedsopgaves krijgen (is nu niet in de handreiking benoemd).

Waaldijk Gorinchem - Waardenburg en Diefdijk zijn ook onderdeel van aanpak MIRT A5H (zie voor beschrijving pg. x)

Kaart Programma Gekanaliseerde Hollandsche IJssel, HDSR

Ruimtelijke opgaves: Energielandschap

In het kader van de opgave van de energietransitie werken publieke en private partijen aan energieopgaves rond de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Stelling van Amsterdam. Ook voor de Oude Hollandse Waterlinie, waar deze niet samenvalt met de NHW en de SvA, is het belangrijk om te onderzoeken wat de kansen voor energieopwekking zijn, die passen bij het erfgoed en het open landschap. Verwijzend naar diverse onderzoeken en adviezen op het gebied van Energielandschappen kunnen we in het kader van deze visie een aantal kaders aangegeven:

BIOMASSA

Biomassaproductie is mogelijk in natte bossen zoals die voorkomen in de uiterwaarden (Lek en Merwede) en boezems (Zouweboezem). Grienden en hakhout behoren tot het cultuurlandschap van het Groene Hart. Dit biedt op kleine schaal mogelijkheden voor biomassa.

WINDENERGIE

Ooit stonden er vele poldermolens in het gebied van de Oude Hollandse Waterlinie. De schaal en uitstraling van moderne windturbines is echter van een totaal andere orde. Veel partijen hebben bedenkingen bij windturbines in het open cultuurlandschap. In de context van grootschalige lijnvormige infrastructuur van snelwegen, zeedijken en havens kunnen ze met hun hightech esthetiek juist een positieve toevoeging zijn. Ze voegen ritme en monumentaliteit toe aan grote lijnen. In het advies Energielandschappen (2014) van de provincie Utrecht is bijvoorbeeld aangegeven, dat er windturbines langs de A2 en de A12 zouden kunnen. Echter niet in het 'open venster tussen Woerden en Bodegraven waar het waardevolle zicht op het open polderlandschap gewaarborgd moet blijven.' Juist hier kruist de A12 de Wierickes en de Oude Hollandse Waterlinie.

ZONNE-ENERGIE

In tegenstelling tot windenergie is er nog weinig ervaring met grootschalige zonne-akkers in het open polderlandschap. De opbrengst van 20 hectare zonne-akker komt overeen met 1 windturbine (advies prov. Utrecht). Er is geopperd dat zonne-akkers door hun kleur en reflectie op water lijken en als een moderne interpretatie van inundatievelden of legakkers dienst zouden kunnen doen. Doordat de panelen schuin staan, werkt deze vorm-associatie alleen vanaf een grote afstand, vanaf de snelweg

bijvoorbeeld. Voor een fietser of wandelaar belemmeren de zonnepanelen snel het uitzicht. In het advies Energielandschappen van de provincie Utrecht worden zonne-akkers mogelijk geacht in combinatie met opgaande beplanting. De auteurs van het advies voor werelderfgoedpolder de Beemster concluderen dat zonne-akkers een negatieve impact op het landschap hebben. (Beemsterzon, 2014)

In 2014 heeft de Raad van State zonne-akkers als verstedelijking bestempeld. Dit zou betekenen dat polders van de OHW die agrarische bestemming hebben, vaak met een dubbelbestemming als natuur en cultuurhistorie, een ingrijpende bestemmingswijziging zouden moeten ondergaan.

Bovenstaande leidt ertoe dat energieproductie mogelijk is mits het zorgvuldig wordt ingepast en niet te grootschalig is.

Zonneakker, voorbeeld uit rapport Beemsterzon, Q-team des Beemsters, 2014

Impressie van biomassa in de fortenvallei uit het onderzoek 'Energienlinie' van H+N+S en RO&AD, 2017

Ruimtelijke opgaves: Klimaatbestendigheid

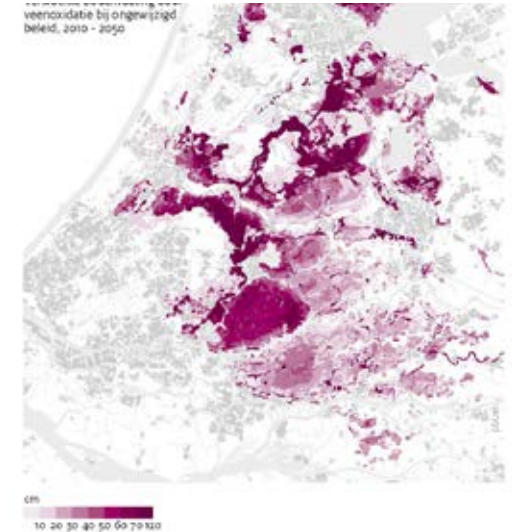
‘The Dutch Landscape als icoon voor de Nederlandse Delta’ (Patrick Poelmann, Han Weber) dát is het landschap van de OHW met zijn rijkdom aan verkavelingspatronen, rivieren, boezems, plassen, kades, dijken en molens is het product van eeuwen van bodemdaling en intensief gebruik. De Waterlinies zijn mogelijk geweest dankzij bodemdaling waardoor de polders lager kwamen te liggen dan de rivieren. Tot in de 19e eeuw was in het Groene Hart veel akkerbouw (vlas). De bodemdaling heeft de boeren genoopt iets anders te gaan doen waardoor men overging op melkveehouderij.

Het Groene Hart is het gebied waar bodemdaling en CO2 uitstoot door veenoxidatie in combinatie met klimaatverandering ook in de toekomst een grote uitdaging is. De Stuurgroep Nationaal Landschap Groene Hart pleit voor een gedifferentieerde en integrale benadering van dit grootschalige probleem en schetst hiertoe enkele kaders (Het Groene Hart in beeld. Een uniek veengebied midden in de Randstad, Planbureau voor de Leefomgeving, 2015).

Er zijn twee denkrichtingen voor de vraag hoe met het agrarische open landschap moet worden omgegaan: de eerste is functieverandering van landbouwgebied waardoor vernatting kan ontstaan die de bodemdaling remt. Vernatting is in sommige gevallen goed te combineren met recreatie, natuurdoelstellingen en erfgoed. De tweede denkrichting is het intensiveren van technologie. Met slimmere onderwaterdrainage blijft intensieve veeteelt mogelijk en vermindert bodemdaling en veenoxidatie. Voor de OHW zijn de integrale oplossingen interessant die bodemdaling, recreatie, erfgoed, landbouwtransitie en natuurontwikkeling combineren. Ten eerste zouden dit seizoensgebonden inundaties kunnen zijn van veenweidepolders. Ten tweede zou dit vernatting kunnen zijn in combinatie met weidevogelbeheer en recreatie, waarmee tegelijkertijd de bodemdaling afneemt, de natuurwaarden toenemen en het cultuurlandschap meer gaat spreken. Vanuit modern agrarisch perspectief betekent dit, dat die gronden alleen nog voor extensieve landbouw bruikbaar zijn. Wat in de 17de eeuw intensief was, is nu extensief. Een derde mogelijkheid zou dan ook de combinatie kunnen zijn van vernatting met gemengde natuurvriendelijke agrarische bedrijven dicht bij de stad, recreatie en erfgoedontwikkeling.

SEIZOENSGEBONDEN INUNDATIE

Volgens de kaart van het PBL ‘Bodemdaling in beeld’ speelt de grootste bodemdaling

Bodemdaling in beeld, kaart Planbureau voor de Leefomgeving.

in het OHW gebied in de Krimpenerwaard, rond Gouda en Boskoop en in het veenweidegebied ten noorden van de Meije. Concrete kansen:

- Pilot ter plekke van de kruising Enkele Wiericke en A12. HDSR is bezig met bodemdaling in het gebied Lange Ruige Weide. Onderzocht kan worden of de pilot hiervoor kan worden uitgebreid.
- Onderzoek seizoensgebonden inundatie in het stukje Krimpenerwaard tussen Franse Kade en Schoonhoven.
- Ten zuiden van de Meije doet Staatsbosbeheer in 2016-2017 een proef met seizoensgebonden inundatie om de zeer waardevolle blauwgraslanden (Natura 2000) te beheren.

VERNATTING VAN POLDERS

Hogere waterstanden verminderen niet alleen bodemdaling en veenoxidatie, maar versterken zij het historisch landschap waarin water een grote rol speelt. De waterstanden waren tot in de twintigste eeuw veel hoger dan tegenwoordig. Dit is goed te zien op de beroemde schilderijen van de Gouden Eeuw en de Haagse School. Vernatting maakt varen en recreëren aantrekkelijker omdat vanaf het water meer uitzicht is en begroeiing gevarieerder en bloemrijker wordt.

- In de Noordzijdsepolder en Wijlandse polder ten noorden van de Oude Rijn werkt Natuurmonumenten aan vernatting en weidevogelbeheer. Dit zou ook elders in het OHW gebied een goede strategie kunnen zijn. Dit heeft wel consequenties voor de landbouw.

Stand van zaken

Paneel van Stichting het Groene Hart Oude Hollandse Waterlinie bij Koeneschans

De erfgoedtafel Oude Hollandse Waterlinie bestaat sinds eind 2013. Er is sindsdien een groot aantal projecten in gang gezet. Er zijn routes met informatieborden en audioapps die de belangrijke 'lieux de memoires' van het Rampjaar markeren. Verschillende vestingsteden hebben hun vestingwallen en andere vestingelementen gerestaureerd en beter beleefbaar gemaakt. Er is een netwerk ontstaan waarin verschillende partijen samenwerken die willen bijdragen aan het erfgoedproject Oude Hollandse Waterlinie. Evenementen zoals 'Licht op de Linie' en 'Prinsenmaand' hebben voor grotere publieksbekendheid gezorgd, net als enkele educatieprojecten. Er zijn concrete plannen voor de visualisatie van de Koeneschans en langs de A12 is in polder Langeweide een pilot gestart met een inundatieveld. De website Oude Hollandse Waterlinie van Stichting het Groene Hart bevat veel achtergrondinformatie voor bezoekers. Het erfgoedhuis Zuid-Holland heeft een kaart van de OHW gemaakt met daarop informatie over de vestingsteden en schansen. De provincie werkt samen met ondernemer Peter Kraan aan de restauratie en publiekstoegankelijkheid van het icoon van de Oude Hollandse Waterlinie: Fort Wierickerschans.

Voor een overzicht van de gerealiseerde en in gang gezette projecten wordt verwezen naar het document 'Overzicht Projecten' dat regelmatig geactualiseerd wordt.

Erfgoedtafel Oude Hollandse Waterlinie 1 december 2016 Garensponnerij, Gouda

OPDRACHTGEVERS:

Diana Vermeulen, projectleider van de erfgoedlijn Oude Hollandse Waterlinie, Provincie Zuid-Holland

Benedikte Lampe, Beleid en projecten Cultuur, Erfgoed en Recreatie, Provincie Utrecht

AUTEURS

Catherine Visser, Polle Koks, DaF-architecten, Rotterdam

De visie is tot stand gekomen in samenspraak met de leden van de erfgoedtafel Oude Hollandse Waterlinie.

BIJGEDRAGEN HEBBEN::

Max Hofman	Provincie Zuid-Holland
Teunis de Kruijf	Stichting Menno van Coehoorn
Marc Laman	Erfgoedhuis Zuid-Holland
Marina Lameris	Stichting het Groene Hart
Remco Lots	Hoogheemraadschap Stichtse Rijnlanden
Juke van Niekerk	Stichting Liniebreed Ondernemen
Leen Ouweneel	Historicus
Ien Stijns	Slot Loevestein
Arie Verhaar	Regio Midden-Holland
Anita van der Vliet	Stichting Struinen en Vorsen
Chris Will	KennisCentrum Waterlinies
Roland Blijdenstein	Erfgoed provincie Utrecht

Actualisatie en gebiedsvisie, Zuid-Holland | Utrecht, 23 februari 2018

Catherine Visser
catherine@dafarchitecten.nl

Tenzij anders vermeld zijn alle foto's van de auteur.

Disclaimer: De auteurs hebben geprobeerd alle rechthebbenden van de gereproduceerde documenten te achterhalen. Dit is niet in alle gevallen gelukt. Voor zover personen auteursrechtelijke aanspraken menen te hebben, kunnen zij contact opnemen met de Provincies Zuid-Holland en Utrecht.